

MOKSLO LIETUVA

2008 m. spalio 23 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 18(396)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 3 Lt

DAKTARAS JONAS BASANAČIUS.

Ar šiandien mums nėra per didelis?

Spalio 3 d. Lietuvių kalbos institutas surengė susitikimą su bulgarų žurnalistu Petku Mangačevu, 2007 m. Bulgarijoje išleistos knygos* apie Joną Basanavičių autoriumi. Svarbiausi susitikimo rėmėjai – Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija ir Bulgarijos Respublikos ambasada, parėmusios Petko Mangačevu kelionę į Lietuvą, o rėmėjai – Lietuvos nacionalinis muziejus ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Renginyje dalyvavo ir sveikinimo žodį tarė Bulgarijos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvoje Ivanas Pentchevas Dantchevas (Ivan Pentchev Dantchev), kalbėjo dr. Albinas Visockis (Lietuvos Respublikos Seimas), dr. Rimantas Miknys (Lietuvos istorijos institutas), dr. Sigitas Narbutas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), Eglė Paškevičiūtė-Kundrotienė (Lietuvos mokslų akademijos biblioteka). Renginį vedė Lietuvių kalbos instituto direktorė dr. Jolanta Zabarskaitė ir instituto Vardyno skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas prof. Sergejus Temčinas.

Ryškęjo iškilios asmenybės broūzai

Bulgarų žurnalistu Petko Mangačevu keičias į Jono Basanavičiaus gyvenimo ir veiklos tyrinėjimą Bulgarijoje prasidėjo visiškai atsiktiktinai. Sykį eidamas koridoriumi iš holle buvusio televizoriaus jis išgirdo maždaug tokius žodžius: „Po 25 darbo Bulgarijoje metų daktaras Ivan Bosonovič grįžo į savo tėvynę. 1918 m. jis tapo atgimusios Lietuvos valstybės kūrėju.“

Tais žodžiais baigėsi televizijos laida, o Petko Mangačevui tai buvo beveik dvejus metus trukusio darbo pradžia. Bulgaras

Nukelta į 10 p.

* Петко Мангачев Д-р Йонас Басанавичус / Иван Басанович / – живот и дело в България / 1880–1905 г. / – София, 2007 г.

Laisvės vējo gūsis virš Baltijos

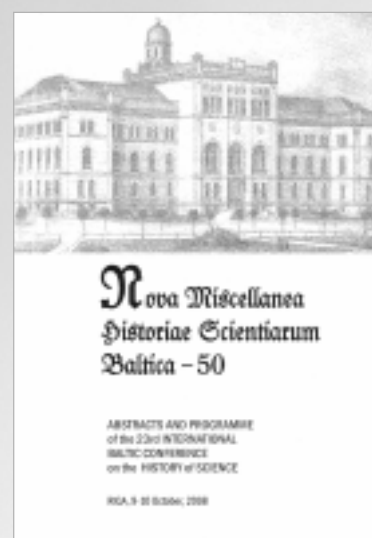

Baltijos šalių mokslo konferencijų ilgametis organizatorius akad. prof. Janis Stradinis su PhD Erkiu Tammiksaar (Erki Tammiksaar) iš Tartu aptaria šių konferencijų ateitį

Spalio 9–10 d. Rygoje vyko 23-ioji tarptautinė Baltijos šalių mokslo istorijos konferencija *Nova Miscellanea Historiae Scientiarum Baltica – 50*. Pirmoji buvo surengta 1958 m., taigi prieš 50 metų taip pat Rygoje. Tais metais Rygoje įvyko dar du svarbūs įvykiai: buvo atkurtas Rygos politechnikos institutas (1990 m. gavo dabartinį pavadinimą – Rygos technikos universitetas) ir įsteigtas Medicinos istorijos muziejus. Todėl šių metų konferencija ir buvo skirta pažymėti tris svarbius įvykius: Rygos technikos universiteto, Paulo Stradinio medicinos muziejaus ir Baltijos šalių mokslo istorijos konferencijų 50-mečio jubiliejus.

23-iosios konferencijos renginiai vyko Rygos technikos universitete, Paulo Stradinio medicinos istorijos muziejuje, Latvijos universitete ir Latvijos mokslų akademijos bibliotekoje. Per pertraukėles tarp renginių kalbina-me konferencijos organizacinio komiteto pirmininką Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidentą akademiką prof. dr. Janį STRADINĮ (Janis Stradiņš), kuris yra ir Lietuvos MA užsienio narys.

Nukelta į 2 p.

Senosios Rygos siluetai mus veda ir į mokslo istorijos pasaulį

Gedimino Žemicko nuotraukos

4–5 p.

KOKIŲ REAKTORIŲ REIKIA LIETUVAI?

6–7 p.

BRANDUOLINĖS INŽINERIJOS PROBLEMAS

8–9 p.

SAVANORIS Į SIBIRO TREMTĮ

13 p.

„BALTOSIOS BANGOS“ NEŠAMI

14, 15 p.

„PROBLEMOMS“ SUKAKO 40 METŲ

Atkelta iš 1 p.

Priešinimasis sovietinei unifikacijai

Geriamasis Profesoriau Jani Stradini, sveikindamas Jus su Baltijos šalių mokslo istorijos konferencijų 50-mečiu, kaip vieno svarbiausių jų organizatoriaus norėčiau paklausti: kuo šios konferencijos ypatingos, kuo išsiskiria iš daugybės kitų konferencijų, kurias Jums yra tekę organizuoti arba dalyvauti?

Mano manymu, tai labai svarbios konferencijos, tapusios reikšminga tradicija. Tose konferencijose net per sovietinį režimą buvo galima daugmaž laisvai išsakyti tokias mintis, kurios garsiai ir viešai paprastai nebuvo išsakomos. Pavyzdžiui, buvo reiškiamas mintis, kad Baltijos šalys (tada labiau buvo įprasta sakyti Pabaltijo) – tai viena visuma, kad mes turime gilią istorinę praeitį, ir tai nėra rusiška praeitis. Ši istorija veikiau orientuota į Vakarus negu susijusi su Rusija. Manau, tai labai svarbi mintis.

Ir kita mintis: praityje bent jau šiaurės Baltijos kraštuose – Latvijos ir Estijos mokslo centruose – labai reikšmingą vaidmenį atliko Pabaltijo vokiečiai, jų kultūra. Ne paslaptis, kad Pabaltijo vokiečių kultūra sovietinėje historiografijoje ir ideologijoje buvo traktuojama pirmiausia kaip kolonijinė kultūra. Mes siekėme parodyti, kad latvių ir estų moksle esama vietinių vokiečių paveldo, panašiai kaip Vilniuje esama gana daug lenkų kultūros paveldo. Pakaktų priminti Adomo Mickevičiaus ar Česlavo Milošo pavardes, o ką jau kalbėti apie daugelį kitų vardų. Be abejo, tos asmenybės gerokai paveikė viso krašto kultūrą. Tą patį būtų galima pasakyti apie Pabaltijo vokiečių kultūros, mokslo įtaką Latvijai ir Estijai.

Ir trečias labai svarbus veiksnys, kurio nereikėtų pamiršti: tose konferencijose mes pirmieji prabilome apie represuotus savo šalių mokslininkus, pirmiausia gamtos mokslų atstovus. Nuskambėjo represuotų mokslininkų

Laisvės vėjo gūsis virš Baltijos

„Mokslo Lietuvos“ pašnekovas – akad. prof. Janis Stradinis

Konferencijos Gamtos mokslų ir inžinerijos sekcijos dalyviai Latvijos universiteto Istorijos muziejuje

taisyklės. Sunku įsivaizduoti, kad taip laisvai būtų pavykę prabilti apie mūsų tautų represuotus ar į Vakarus pasitraukusius rašytojus, politikus – neįsivaizduojamas dalykas.

Politikų, rašytojų, taip pat humanitarų mokslininkų anuometinis režimas bijojo net mirusių labiau negu gamtos mokslų atstovų. Prisiminėte Julijų Auškąpą...

Chemikas Julijus Auškapas buvo sušaudytas Sverdlovsko kalėjime leitenanto Gagarino neva už tai, kad organizavo kalinių sukilimą. Tai štai apie šį nuo sovietinio režimo nukentėjusį

me apie mūsų šalių emigrantus mokslininkus, gyvenusius JAV.

Prancūzų kalba – kaip pasipriešinimo forma

Žodžiu, Baltijos šalių mokslo istorijos konferencijas būtų galima įvardyti kaip laisvesnės minčių tėkmės renginius?

Konferencijas pavadinčiau gana laisvo minčių reiškimo konferencijomis. Jose buvo palaikomas ir skatinamas regioninis tapatumas, pabrėžiamas nuo pačių pirmųjų konferencijų

mokslo istorijos ir filosofijos sąjunga. Taigi Rygoje Medicinos istorijos muziejuje 1990 m. spalio 29 d. įsteigėme jungtinę trijų Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociaciją. Konferenciją pradėjau prancūzų kalba, kaip oficialia šios tarptautinės organizacijos kalba.

Bet prancūzai Rygoje nedalyvavo?

Nedalyvavo, bet mes specialiai siekėme, kad nuskambėtų prancūziškas žodis. Kas suprato, kas nesuprato, bet padarėme būtent taip. Beje, mūsų iniciatyva prieš tai dar 1988 m. vasario mėn. Lietuvos, Latvijos ir Es-

kiau griežtą protestą prieš Sovietų Sąjungos karinę agresiją Lietuvoje prieš taikius žmones prie Vilniaus televizijos bokšto, Lietuvos televizijos studijos ir Lietuvos radijo. Tai buvo apskritai pirmas Baltijos šalių mokslininkų solidarumo pasireiškimas. Per radiją kreipiausi į Tarptautinę mokslo istorijos ir filosofijos sąjungą, taip pat į Europos, Vokietijos, Lenkijos, Švedijos mokslų akademijas, su kuriomis palaikėme glaudžius ryšius.

Šiandien per Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos plenarinę sesiją ekrane parodysiu tos mano prakalbos ir kreipimosi tekstą. Jis bus eksponuojamas ir rytoj (spalio 10 d. – G. Z. pastaba) atidaromoje parodoje Latvijos mokslų akademijos bibliotekoje. Parodoje eksponuojamos Baltijos šalių mokslo ir istorijos knygos, straipsniai, kurie buvo išspausdinti per šiuos 50 metų, kai rengiame mokslo istorijai ir filosofijai skirtas konferencijas.

Rygos technikos universiteto sukaktuvės

Šios dienos konferencija vyksta Rygos technikos universitete, ir tai visais atžvilgiais labai prasminga vieta.

Siemet sukanka 50 metų, kai buvo atkurta Rygos technikos universitetas. 1862 m. įkurtoji Rygos politechnikos mokykla (Rygos politechnikumas) 1896 m. buvo pavadinta Rygos politechnikos institutu, kuris 1923 m. pertvarkytas į Latvijos universitetą. 1958 m. iš Latvijos universiteto trijų fakultetų buvo suformuotas Rygos politechnikos institutas, o 1990 m. kovo 19 d. gavo dabartinį pavadinimą – Rygos technikos universitetas.

Taigi aukštoji technikos mokykla Rygoje senesnė ir už Latvijos universitetą. Mokslo istorijos konferencijos vienoje iš sekcijų išklauseme Vilniaus pedagoginio universiteto atstovo Vytauto Pociaus pranešimą apie lietuvių studentų draugijos *Viltis* veiklą Rygoje nuo 1896 m., kai Rygos *Politechnika* buvo pertvarkyta į Rygos politechnikos institutą: labai daug lietuvių inžinierių, techninės inteligentijos atstovų buvo šios aukštosios mokyklos absolventai. Tarp kitų asmenybių buvo ir architektas Vytautas Žemkalnis-Landsbergis, prof. Vytauto Landsbergio tėvas.

Mums įsimintinai 1958 m. Rygoje buvo atkurta aukštoji technikos mokykla, įsteigtas Medicinos istorijos muziejus ir pradėtos rengti Baltijos šalių mokslo istorikų konferencijos – tai Nikitos Chruščiovo „atšilimo“ metai Sovietų Sąjungoje.

Vadinasi, susidariusiomis palankiomis pokyčiams sąlygomis Rygoje buvo labai veiksmingai pasinaudota. Jūsų tėvas prof. Paulas Stradinis buvo iš dviejų minimų to meto naujovių pradininkas – tapo Medicinos muziejaus Rygoje įkūrėju (neatsitiktinai oficialus jo pavadinimas – Paulo Stradinio medicinos muziejus) ir Baltijos šalių mokslo istorikų konferencijų pradininku.

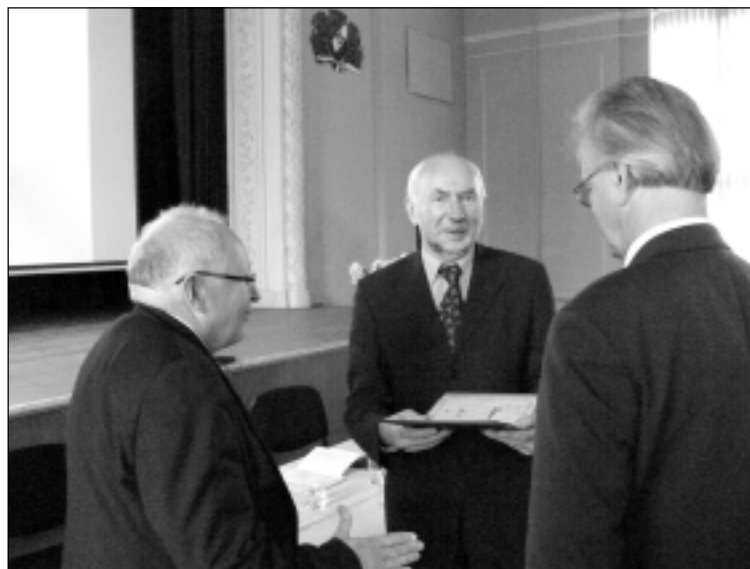
Išties šių konferencijų rengimo iniciatyva priklausė mano tėvui.

Tad visiškai suprantama, kad šios konferencijos ir prasidėjo Medicinos muziejaus Rygoje patalpose. Gal todėl medikai visada buvo labai aktyvūs šių konferencijų dalyviai.

1958 m. konferenciją pavyko labai sparčiai organizuoti. Tėvas nenorėjo atidėlioti iki rudens, tad buvo surengta birželio 6–7 dienomis. Atyko 12 konferencijos dalyvių iš kitų sąjunginių respublikų, buvo perskaityti 9 pranešimai. Taigi tuo kabinetu buvo priimtas sprendimas pradėti šias konferencijas ir ateityje jas organizuoti. Iš Lietuvos dalyvavo astronomas ir mokslo istorikas prof. Paulius Slavėnas, medicinos prof. Juozas Girdzijauskas, gydytojas parazitologas, medicinos istorikas prof. Stasys Biziuolevi-

Rygos technikos universiteto rektorius akad. prof. Ivaras Knetas (Ivars Knēts) ir Latvijos mokslų akademijos prezidentas akad. prof. Juris Ekmanis

Profesorai Janis Stradinis ir Juris Ekmanis įteikia prof. Libertui Klimkai Latvijos mokslo istorijos bendrijos garbės nario diplomą už išskirtinį indėlį į Baltijos šalių mokslo istorijos tyrinėjimus

pavardės, net tų, kurie po tardymų nusizudė (pagal oficialią versiją) sovietiniuose kalėjimuose, arba buvo sušaudyti kaip Julijus Auškapas (Julij Auškāps). Ir apie tai mes kalbėjome Vilniuje jau 1965 m., kai spalio 26–27 d. vyko 6-oji Baltijos šalių mokslo istorijos konferencija. Kalbėjome ir 1982 m. lapkričio 17–19 d. Tartu 13-ojoje konferencijoje.

Paminėjote Vilnių ir Tartu, kur buvo minimi represuoti, bet ne Rygą. Gal Rygoje buvo griežtesnė „tvarka“ ir didesnė laisvamanybė nebuvo priimtina?

Ne, Rygoje taip pat prabildavome apie represuotus, nuteistus mokslininkus. Matote, mokslininkams, ypač gamtos mokslų atstovams, tarsi galiojo kiek liberalesnės

mokslininką, paskutinį Latvijos švietimo ministrą (1938–1940 m.), mes kalbėjome Baltijos šalių mokslo istorijos konferencijoje dar sovietinio valdymo metais. J. Auškapas buvo pirmasis, kuris atrado būdą, kaip nustatyti dažiklį audinio paviršiuje. Paaikšėjo, kad tai galima padaryti pagal šviesos atspindžio spektrą.

Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje beveik neįmanoma buvo prabilti apie nepriklausomybės laikotarpio mokslininkus, jeigu jie baigiantis Antrajam pasauliniam karui emigravo į Vakarus. Tačiau mūsų rengtose mokslo istorijos konferencijose jų pavardės nuskambėdavo. Padėtis pasikeitė 1987 m. prasidėjus M. Gorbačiovo „perestroikai“. Tada mes jau kalbėjo-

Kitaip tariant, tai buvo priešinimuisi sovietinei unifikacijai skirtos konferencijos. Man atrodo, kad to nereikėtų pamiršti.

1990 m. spalio 29 d. įkūrėme Baltijos mokslo istorijos ir filosofijos asociaciją, o ligi tol veikė atskirų mūsų trijų šalių mokslo istorijos bendrijos.

Jungtinės asociacijos pavadinime žodis filosofija veikiausiai atsirado neatsitiktinai?

Ši sąvoka reikė, kad Baltijos šalyse, ypač Lietuvoje ir Estijoje, buvo pradėta plėtoti mokslo metodologija. Latvijoje šiai krypciai buvo skiriama kiek mažiau dėmesio. O svarbiausia priežastis buvo ta, kad tarptautinės mums giminingos organizacijos pavadinimas skambėjo šitaip: Tarptautinė

tijos mokslų akademijų prezidiumai priėmė sprendimą remti jungtinės trijų Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos steigimą. Tuomet dar nebuvo užgimę Lietuvos Sąjūdis, Latvijos Liaudies frontas ir Estijos liaudies frontas *Rahvarinne*. Beje, štai šio mūsų pašnekosio išvakarėse, t. y. spalio 8 d., minėjome Latvijos Liaudies fronto įkūrimo 20-ąsias metines.

Leiskite nuosirdžiai Jus pasveikinti su šia sukaktimi, o per Jus – ir visą latvių tautą.

Labai dėkoju. Norėčiau taip pat priminti, kad 1991 m. sausio 13 d. kaip Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidentas kalbėjau per Latvijos radijo 1-ąją programą anglų, rusų ir latvių kalbomis ir pareiš-

čius, medikas prof. Vladas Lašas, iš Estijos – V. Kalnin ir K. Villako.

Nuotraukoje, kurią parodysiu šių metų konferencijos dalyviams, matome prof. J. Girdzijauską, prof. P. Slavėną su žmona, prof. Paulą Stradinį, maskvietį medicinos istoriką Jurą Šilinį (kilęs iš Lietuvos, bet gyvenęs Maskvoje, dirbo N. Semaškos institute – prieš porą metų mirė). Kiek atsimenu, estė toje pirmoje konferencijoje skaitė pranešimą apie senąsias vaistines.

Tose mokslo istorijos konferencijose dalyvavo ir kitų sąjunginių respublikų mokslininkų, tačiau kažin kokiū būdu sugebėta išlaikyti Baltijos konferencijų pavadinimą.

Labai gerai, kad į mūsų rengtas konferencijas atvažiuodavo žymių mokslininkų iš Maskvos, Leningrado (Sankt Peterburgo), kitų sąjunginių respublikų, jie gerokai kilstelėjo tų konferencijų mokslinį lygį. Palyginimui pasakysiu, kad šios dienos 23-iojoje konferencijoje dalyvauja 12 šalių atstovai iš Didžiosios Britanijos, Austrijos, Baltarusijos, Rusijos, Ukrainos, Vokietijos, Suomijos, JAV, Portugalijos. Iš viso numatyti 83 pranešimai.

Gaila, ne visi dalyviai, kurių pranešimų santraukas matome išleistame tezių rinkinyje, sugebėjo atvažiuoti į Rygą. Kas atvyko iš toliausios Europos šalies – Portugalijos?

Tai Coimbra universiteto atstovas, kuris skaitys pranešimą apie Tartu universiteto botanikos sodo direktorių prof. Heinrich Moritz Willkomm herbarijų. Estas tą herbarijų surinko tarp 1878–1884 m. Iberijos pusiasalyje iš Ispanijos ir Portugalijos augalų.

Ar šias konferencijas tinka vadinti Baltijos šalių konferencijomis, juk dalyvių esama iš daugelio Europos šalių.

Taip buvo ir ankstesniais metais, gal net visada, nes atvykdavo mokslininkų iš Gruzijos, Azerbaidžano, Ukrainos, Lenkijos, Bulgarijos, VDR, taip pat iš Maskvos ir Leningrado miestų. Jie nagrinėdavo dažniausiai su Baltijos šalimis susijusias temas. Todėl pavadinime ir figūruodavo žodžiai tarptautinė konferencija. Tai ga-

Paulo Stradinio Medicinos istorijos muziejaus ekspozicijos dalis: viršuje – prie mirštančio ligonio, dešinėje – siaučiant marui senojoje Rygoje

na svarbu pirmiausia jauniems mokslininkams, kuriems reikia rašyti ir ginti disertacijas. Jų nėra daug, bet vien pastaraisiais metais trys latvių mokslininkės apgynė disertacijas iš mokslo istorijos srities. Viena iš pedagogikos istorijos – tai mūsų konferencijos sekretorė dr. Alida Zigmunde. Maija Pozemkovska, apsigynusi disertaciją iš medicinos istorijos srities, konferencijoje kaip sykis koordinuoja Medicinos ir muzeologijos sekcijos darbą. Trečioji disertacija apginta iš farmacijos istorijos.

Ar nesenka jėgos, neblėsta entuziazmas?

Pokalbį pradžioje Jūs labai turinagai apibūdinate šių mokslo konferencijų reikšmę. Atrodo, kad ir šiuo metu per tuos 50 metų puoselėtos nuostatos tebelieka aktualios. Juk svarbu rūpintis Baltijos šalių kaip tam tikros vieningos visumos ne tik praities tyrinėjimais, bet ir ateitimi.

Blogiausia, kad tos nuostatos šandieninėmis sąlygomis, iš dalies net ir šios konferencijos, gal net praranda savo reikšmę.

Rygoje prie žymaus chemiko Paulio Valdeno paminklo: Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos viceprezidentas prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis ir Lietuvos mokslo istorikų bendrijos vicepirmininkas prof. Libertas Klimka

Vieninteliai gyvi likę 1-osios Baltijos šalių mokslo istorijos konferencijos 1958 m. Rygoje dalyviai: iš Odesos atvykęs epidemiologas ir medicinos istorikas prof. Konstantinas Vasiljevas ir prof. Janis Stradinis

Būtų paradoksas.

Didelis paradoksas. Šios konferencijos truputį mažėja net ir dalyvių skaičiumi. 14-ojoje mokslo istorikų konferencijoje, vykusioje 1985 m. vasario 25–28 d. Jūrmaloje ir Rygoje, buvo daug daugiau dalyvių negu kad suvažiuoja šiais laikais. Tada buvo perskaityta bemaž pusantro šimto pranešimų.*

Keista, kad tą konferenciją surengėte vasario mėn., nors Jūrmalos kurtas labiausiai vilioja vasarą.

Jūrmaloje veikė Latvijos MA pensionatas, kuris vasarą buvo paprasčiausiai mums neprieinamas. Teko tenkintis žiema. Konferencijoje viena sekcija buvo skirta paleoastroonomijai ir kitiems paleo mokslams. Tai buvo apskritai pirmoji tokio tipo konferencija tuometinėje Sovietų Sąjungoje. Iš Lietuvos buvo atvažiavusi Eugenija Šimkūnaitė, labai įdomi asmenybė. Ji kalbėjo apie liaudies mediciną.

Toje konferencijoje jau nedalyvavo Jūsų tėvas prof. Paulas Stradinis, Baltijos mokslo istorijos konferencijų pradininkas, nes mirė 1958 metais. Gal žinote, kaip jis vertino mūsų nepamiršamosios „žiniuosės“ E. Šimkūnaitės darbus?

Nemanau, kad jiedu yra bendravę ar bent buvo pažįstami, bet tėvas labai vertino liaudies mediciną. Mūsų Medicinos istorijos muziejuje visados buvo ir tebėra liaudies medicinai skirtas skyrius. 1985 m. konferencijoje jau dalyvavo ir prof. Libertas Klimka, kuriam šiandien, kaip ir Rygos technikos universiteto rektoriui akad. prof. Ivarui Knetui (Ivars Knēts), įteiksime Latvijos mokslo istorijos bendrijos garbės narių diplomus už išskirtinį indėlį į Baltijos šalių mokslo istorijos tyrinėjimus. Taip pat tokiu pačiu diplomu pagerbsime prieš du mėnesius mirusį estų mokslininką dr. Hain Tankler, jam skirtą diplomą priims jo giminaičiai.**

Iš išskirtinių asmenybių 1985 m. konferencijoje galėčiau paminėti didelį visokių įdomybių entuziastą Viktorą Gravitį. Jis rėmėsi lietuviška pa-

* Vertėtų prisiminti, kad iki šiol mūsų konferencijos buvo gausios: Vilniaus konferencijoje (2006) dalyvavo daugiau kaip 200 asmenų, atvykusių iš 35 miestų ir 15 valstybių, atstovaujančių trims kontinentams; Buvo perskaityti 155 pranešimai. Taip pat gausios buvo ir ankstesnės konferencijos Tartu ir Rygoje, Vilniuje. – J. A. Krikštopaičio pastaba.

** Priminsime, kad 2006 m. Vilniuje Lietuvos mokslo istorijos bendrijos garbės narių diplomai buvo įteikti prof. Janiui Stradinui, prof. Janiui Kletniekui ir estų mokslininkui prof. Karliui Süilivas-kui, o 2002 m. Rygoje juos pat diplomatus buvo įteiktas prof. Juozui Algimantui Krikštopaičiui – Redakcijos pastaba.

leo tyrinėjimų medžiaga, pristatė savotišką mazgų raštą ant siūlų. Tai tam tikra mazgų matematika, mazgais buvo perduodamos žinios. Man tai primena Morzės raidyną. Ši rašto forma, atrodo, buvo paplitusi Šiaurės Lietuvoje, sietina su žiemgaliais. V. Gravitis tyrinėjo šiuos dalykus. Kai kam jis atrodė keistuolis, apskritai į mūsų konferenciją mielai rinkdavosi įvairūs keistuoliai.

Paleo mokslai – jau pats pavadinimas labai nekasdieniškas.

Ne vien į paleo astronomijos ar panašias sekcijas, bet apskritai į mūsų mokslo istorijos konferencijas labai noriai rinkdavosi oficialaus mokslo nepripažinti tyrinėtojai, vadinamieji keistuoliai. Kai kam net atrodydavo truputį nevykėliai, kiti buvo garbaus amžiaus iš aktyvios mokslinės veiklos pasitraukę asmenys.

Idomu, kad net apie keistuolius kalbate be susierzinimo ir ne iš aukšto, bet net savaip šiltai, nors kaip buvęs ilgametis Latvijos MA prezidentas ir mokslo istorijos konferencijų organizatorius galėtumėte jausti jiems ir tam tikrą nepalankumą, juk trukdė organizatoriams išlaikyti tų konferencijų solidumą.

Estijoje buvo toks Vilemas Ernits. 1917 m. jis pirmas iškėlė Estijos nacionalinio muziejaus ir Estijos mokslų akademijos įkūrimo idėją. Mūsų laikais, kai pradėjome rengti mokslo istorijos konferencijas, V. Ernits buvo jau senučiukas, nelabai prižiūretas, bet jis atėidavo į mūsų konferencijas, dalyvaudavo debatuose. Įsivaizduokite didingus Latvijos MA rūmus, kuriuose šalia žymių akademikų ir orių profesorių žodžio paprašo ne visai tvarkingai atrodantys atėjusieji. Kai kam atrodydavo labai neįprastai, keistai, nors daugelis iš tų asmenų kalbėdavo labai protingai, tačiau labai neformalius dalykus. Ir tai būdingas mūsų konferencijų bruožas – neformalus pobūdis.

Kaip vertinate vadinamuosius neformalus moksle?

Man atrodo, kad dėl tų neformalių dalyvavimo mūsų konferencijos tik laimėdavo, bet įsivaizduokite, kad ten dalyvaudavo orūs asmenys, pavyzdžiui, Latvijos MA vyriausiasis mokslinis sekretorius, specialiai pakviestas vadovauti diskusijai. Išgirdęs neformalias ir labai drąsiai viešai reiškiamas mintis sekretorius susigūždavo, išsigančęs pasistengdavo kuo greičiau baigti diskusijas. „Ką čia jūs renkate vi-

sokius benamius valkatas ir leidžiate jiems kalbėti?“ – skūsdavosi, žinoma, neoficialiame pašnekesyje. Taip buvo sovietmečiu. O mums būdavo labai apmaudu, kad negalėdavome pratęsti įdomiai užsimezgiusių diskusijos.

Kaip sakiau, mūsų konferencijose galima buvo susidurti su neformaliojo mokslo elementais, ir tai tik sukeldavo didesnę visuomenės susidomėjimą mokslu. Antai į 14-ąją konferenciją, kurią taip dažnai šiame pokalbyje minime, buvo susirinkę apie 700 dalyvių ir klausytojų. Vieną dieną Rygoje konferencija vyko buvusiam stačiatikių sobore, ten susirinko 300 klausytojų, Jūrmaloje – dar 200, o Latvijos MA rūmų didžiojoje salėje tikpdavo apie 700 žmonių.

Dar norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad 1985 m. atskira sekcija buvo skirta pramoniniam paveldui, mokslo ir technikos istorijos paminklams, seniesiems malūnams, įmonių pastatų architektūrai, tiltams ir t. t. Jeigu jau prakalbome apie technikos paveldą, tai į šių metų konferenciją atvykusiems lietuviams tiesiog būtina aplankyti Rygos technikos muziejuje įrengtą parodą *Leonardo genijus*. Tai Leonardo da Vinčio išradimams skirta interaktyvi paroda. Eksponuojamos pagal genialaus Renesanso epochos išradėjo brėžinius ir piešinius sukurtos darbo priemonės, skraidymo aparatai, vandens jėgainės, tiltai, karo mašinos, povandeninio laivo modelis ir pan. įrenginiai. Tuos eksponatus ir parodą parengė italų meistrai (*L'Associazione Ant-hropos*).

Apibendrinant pokalbį apie Baltijos mokslo istorijos konferencijas būtų galima pasakyti, kad jos per 50 metų gerokai pajavairino ir praturtino mūsų šalių mokslinį gyvenimą, tapo tam tikra mokslinio intelektualinio gyvenimo dalimi. Apskritai mūsų mokslinį gyvenimą padarė daug įdomesnį. Daugelis tose konferencijose skaitytų pranešimų nedingo be pėdsako. Tų pranešimų pagrindu buvo parašytas Tartu universiteto istorijos tritomis, už kurį 1982 m. autoriams buvo suteikta Estijos valstybinė premija. Daugelis kitų pranešimų pateko į kitų mokslininkų knygas.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Energetikos problemų sukuryje (2)

Pradžia Nr. 17

Mūsų pašnekovas – Lietuvos energetikos instituto direktorius, Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas prof. habil. dr. Eugenijus UŠPURAS.

Kodėl skaičiavimai ne visada sutampa

Ar galima sakyti, kad Lietuvos energetikos institutas yra mūsų šalies atominės energetikos infrastruktūros dalis? Apskritai, kas sudaro šią infrastruktūrą?

Šiuo metu Lietuvoje egzistuoja visa būtina branduolinės energetikos infrastruktūra: be Ignalinos AE, kuri taip pat atlieka eksploatuojančios organizacijos funkciją, yra jos savininkas – Ūkio ministerija (naujos būsimosios AE savininkas ir eksploatuojanti organizacija bus kiti), Valstybinė atominės energetikos inspekcija (VATESI) atlieka kontroliuojančios organizacijos funkcijas. Be to, šios infrastruktūros dalis yra valstybėje leidžiami atominę energetiką reglamentuojantys įstatymai ir normatyviniai aktai, taip pat techninės paramos organizacijos, galinčios šalies atominę energetiką suteikti mokslinę ir ekspertinę paramą – Lietuvos energetikos ir Fizikos institutai, Kauno technologijos ir Vilniaus Gedimino technikos universitetai, taip pat į šį procesą dabar mėginantis įsitraukti Vilniaus universitetas.

Ar visada sutampa Jūsų minėtų mokslo ir studijų institucijų specialistų požiūris į branduolinės energetikos reikalus Lietuvoje? Pavyzdžiui, Lietuvos energetikos instituto ir Kauno technologijos universiteto?

Kartais sutampa, kartais – ne visai, nes kiek mokslininkų, tiek ir nuomonių. Tai visai normalu. KTU naudoja savo tyrimų metodus, daro savo prielaidas, atlieka savo skaičiavimus, o mūsų institutas – savo, tad rezultatai ir išvados ne visada sutampa. Tai gerai, nes atsiranda pagrindas diskusijoms. Taip ir turi būti, kad įvairūs moksliniai kolektyvai tas pačias užduotis sprendžia skirtingai. Branduolinė energetika – tokia veiklos sritis, kur negali būti vienos, šimtu procentu teisingos ir nekontroliuojamos institucijos. Tai ne sovietinė armija, kur visi pavaldūs vienam neklystančiam vadui. Kad būtų išvengta klaidingų sprendimų, kiekvienoje branduolinės energetikos srityje turi būti bent dvi viena kitą kontroliuojančios organizacijos, viena organizacija atlieka saugos įvertinimą, siūlo savo problemos sprendimą, kita atlieka šių darbų nepriklausomą ekspertizę. Jos viena kita dubliuoja.

Ir seka, kaip skirtingoms žinyboms priklausančios saugumo tarnybos?

(Juokiasi). Gal ne visai. Bet kurios branduolinės valstybės energetinės infrastruktūros dalis turi būti organizacija, rengianti atskaitą, ir kita, atliekanti nepriklausomą ekspertizę. Galų gale visi esame žmonės, vadinasi, niekas neapsaugotas nuo klaidų. Pagaliau tyrime galima remtis skirtingomis prielaidomis, tad galime gauti ne visada sutampantį, o gal net skirtingus rezultatus.

Lietuvos energetikos instituto direktorius prof. Eugenijus Ušpurus išskilmių dieną kreipiasi į instituto darbuotojus ir svečius

Antai rengdamas Lietuvos energetikos strategiją mūsų institutas rėmėsi vienomis prielaidomis, o KTU – kitomis. Todėl KTU išvados buvo tokios: naują AE Lietuvoje reikia pastatyti iki 2015 m., o Lietuvos energetikos instituto išvada – naują AE būtina pastatyti iki 2020 metų. Nesakėme, kad nereikėtų užbaigti naujos AE statybos iki 2015 metų. Mūsų išvada skambėjo kiek kitaip: ekonomiškai pagrįstas naujos AE statybos terminas yra 2017–2020 metai.

Nenorėčiau veltis į tolesnį ginčą, bet ir *LEO LT* vadovai šandien pripažįsta: greičiau kaip iki 2018 m. AE pastatyti nespėsime. KTU mokslininkų vadovas buvo prof. Jonas Gylys, mano kolega, kuris yra dirbęs ir mano vadovaujamos Ignalinos AE saugos analizės grupėje. Tačiau tai, kad mes naudojame skirtingus analizės metodus, skirtingas prielaidas, gauname skirtingas išvadas, netrukdo mums ne tik diskutuoti, bet ir bendradarbiauti. Kai Lietuvos energetikos institute išaugo savų atominės energetikos specialistų grupė, KTU taip pat ėmė gilintis į tas problemas, savo katedroje įsteigė atitinkamą tyrimų grupę. Mes nesame priešinkai, bet mūsų prognozės gali skirtis, atsižvelgiant į pasirinktus pradinis duomenis, nuo kurių atspindžiama.

Kokius pradinis duomenis turite mintyje?

Tai priklauso nuo šalies BVP augimo prognozių, kurias pasirenkame, elektros energijos kainų didėjimo ir kt. Koks bus tas augimas ateityje, niekas nežino, tad įmanoma, kad pasirinkti dydžiai skirsis. Be to, prognozės labai priklauso nuo ekspertinio vertinimo. Kas galėjo pamanyti, kad nafta pabrangs beveik 5 kartus? Tiesa, dabar kaina vėl trečdaliu nukrito, bet niekada nebus kaip ankstesnė. O tai tik pirminės energijos kaina, nes kainuoja ir energijos gamyba.

Malonu girdėti, kad savo oponentus laikote ne konkurentais, bet bendraminčiais, kuriems lemia spręsti tas pačias problemas.

Iš tiesų taip ir yra.

Ar užteks žmogiškųjų išteklių

Į ką dar reikėtų atkreipti dėmesį prieš pradendant projektuoti ir statyti naują AE? Gal kas nepadaro?

Kalbant apie branduolinės energetikos teisinę-reglamentinę bazę, Lietuvoje viskas praktiškai padaryta. Branduolinės energetikos reglamentuojančiais aktais rodoma, ko reikia naujam statybai, kaip turi būti pagrįsti svarbiausi saugos kriterijai ir pan. Tačiau, kai teks vertinti naujosios AE projektą, pateikti gausybę ataskaitų, reikės daugybės

nos AE saugos analizės grupė, po 5 metų jau nemažai galėjome padėti Ignalinos AE, o po 10 metų (2002 m.) galėjome savarankiškai atlikti Ignalinos AE antrojo bloko saugos analizės ataskaitą. Ji buvo įteikta VATESI, kad ši licencijuotų antrąjį bloką tolimesnei eksploatacijai. Pirmojo bloko saugos analizę atliko RBMK reaktorių kūrėjas Kompleksinių energetinių technologijų mokslinių tyrimų institutas (NIKET) kartu su Ignalinos AE ir Kanados branduolinės energetikos specialistais. Antrajam blokui tą patį darbą padarė jau vien Lietuvos

Vilniaus Gedimino technikos universitetas aktyviai bendradarbiauja su Lietuvos energetikos instituto mokslininkais – tuo džiaugiasi universiteto pirmasis prorektorius prof. Edmundas Kazimieras Zavadskas

branduolinės energetikos specialistų, ekspertų. Ar mums užteks šių žmogiškųjų išteklių? Štai šis klausimas mane jaudina. Nėra paprasta atsakyti, ar visose srityse esame pasirėngę atlikti tuos didelius darbus.

O kompetencijos reikalai tenkina?

Kompetenciją visada galima užsiauginti. Pradedant visiškai nuo nulio, ją galima užsiauginti per 5–10 metų. 1992 m. buvo įsteigta Ignali-

mokslininkai ir specialistai. Per 10 veiklos metų mes pasiekėme visai kitą lygmenį. Dabar Lietuvos energetikos institutas švedams atlieka jau ne sovietinio projekto kanalinio tipo RBMK reaktoriaus, o Vakaruose suprojektuotų reaktorių saugos analizę. Dirbame su BWR ir PWR, kitaip tariant verdančio ir slėgimo tipo vakarietiškiems branduoliniams reaktoriais. Šiandien dar neži-

nome, kokie reaktoriai ir naujausia technologija ateis į Lietuvą. Jeigu ateis *CANDU* (*CAN*ada *Deuterium Uranium*), teks perprasti šią technologiją. Konkursui pasibaigus, matysime, kokias technologijas reikės įsiviešinti. Aišku, reikės savo kompetenciją kelti.

Šiandien, jei ko ir trūksta, tai aiškumo, į kurią branduolinę technologiją reikės orientuotis, šio aiškumo reikia ne Lietuvos energetikos institutui, o labiau pačiai *LEO LT* ar *VATESI*. Ne kam kitam, bet *LEO LT* reikės priimti sprendimą, kokį reaktorių pasirinkti, o *VATESI* teks eksploatacijai licencijuoti naujosios AE blokus.

Galima suprasti, kad institutas yra patekęs į šiek tiek neapibrėžtą padėtį ir gaišta laiką. O jis būtų labai naudingas giliau studijuojant į Lietuvą ateisiančias naujas branduolines technologijas?

Nors *LEO LT* institutui nemo-ka už išankstinius darbus, bet mes laiko dykai neleidžiame, nes turime ir savąjį rizikos kapitalą. Jį naudojame savo atitinkamos srities darbuotojų parengimui net ir nežinomybės sąlygomis. Manau, *LEO LT* irgi žino, ką daro, nes įkūrę branduolinės saugos ir AE projektavimo skyrius.

Kokių reaktorių reikėtų

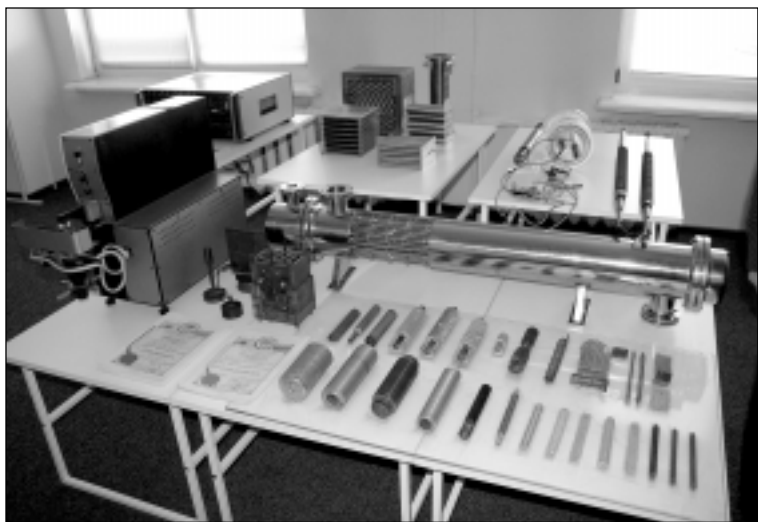
Kokių branduolinių reaktorių reikėtų naujam AE?

Reikalavimai yra įvardyti naujosios AE poveikio aplinkai vertinimo ataskaitoje. Čia išnagrinėti 11 trečiosios ir trečiosios plus kartos reaktoriai. Tai daug tobulesni reaktoriai už dabar veikiančius. Jie daug saugesni, kompaktiškesni, ekonomiškiau, tad buvo nagrinėjami tik tokie reaktoriai.

Ar tai tobuliausi reaktoriai iš šiuo metu esamų?

Iš turinčių licencijas statybai ir eksploatacijai – taip, bet jau dabar kalbama apie ketvirtosios kartos reaktorių, dar saugesnius, aprūpintus visiškai pasyviomis saugos sistemomis, tačiau jie rinkoje atsirastų tik po 20 ar 30 metų.

Po tiek metų gal jau bus sukurti termobranduoliniai reaktoriai?

Lietuvos energetikos instituto muziejuje

Energetiniai pramoniniai termobranduoliniai reaktoriai, skirti elektros energijos gamybai, tikrai negreit atkeliaus į rinką. Dabar Prancūzijoje statomas tokio reaktoriaus prototipas ITER, paskui bus demonstracinis projektas DEMO ir tik dar vėliau bus sukurta pramoninių termobranduolinių reaktorių pavyzdžių. Kol kas galime kalbėti apie 1,5 sekundės dirbančius mažyčius eksperimentinių termobranduolinių reaktorių pavyzdžius. 1,5 sekundės veikia, o toliau vėl dvejus metus tenka ruošti kitam eksperimentui.

Kai kalbuosi su termobranduolinių reaktorių kūrėjais, jie vis juokauja ir žada, kad termobranduolinių reaktorių turėsime po 30 metų. Ir taip kasmet vis tie patys pažadai – po 30 metų...

Juk taip pat buvo ir dėl komunizmo horizonto, kuris vis tolo prie jo artėjant.

Arba kaip pokalbyje su užkietėjusiu biurokratu, kuris žino tik du žodžius: „Ateik rytoj.“ Panašiai gir-dime ir apie termobranduolinį reaktorių, kurio sukūrimo laikas kažkodėl jau kelis dešimtmečius niekaip nepriartėja. Tai dar vienas pavyzdys, kokios nepatikimos gali būti prognozės, su kuriomis mums savo darbe nuolat tenka susidurti.

Termobranduoliniai reaktoriai – dar tolima ateitis

Apie termobranduolinių reaktorių problemas sudėtingumą byloja kad ir štai toks palyginimas. Branduoliniame reaktoriuje šilumnešio temperatūra pakyla iki kelių tūkstančių laipsnių, o termobranduoliniame plazmos temperatūra – iki šimtų milijonų laipsnių. Tai jau ne fizikinė, bet ypač sudėtinga inžinerinė problema. Kur gauti, kaip sukurti medžiagą, kad išlaikytų plazmą, kurios temperatūra siekia kelis šimtus milijonų laipsnių?

Laikyti plazmą magnetiniame lauke.

Taip, o pavyzdys – mūsų Saulė ir kitos žvaigždės. Tai termobranduolinių reaktorių pavyzdžiai Visatoje. Žmonija nori žvaigždę atnešti į Žemę, todėl kuria termobranduolinių reaktorių. Bet mes nenorime, kad ta žvaigždė sudegintų Žemę ir visą žmoniją. Štai kodėl ši problema tokia sudėtinga. Iškyla pirmosios sienelės, turinčios išlaikyti tokią aukštą temperatūrą, problema.

Bet tai toli nuo Lietuvos energetikos instituto atliekamų darbų problematikos?

Ne taip jau toli. Mes jau dabar prisidedame prie pirmosios sienelės problemos sprendimo, atliekame galimų avarinių situacijų analizę, jeigu tokamake (riestainio formos

magnetinį lauką sukuriame įrenginyje, skirtame plazmai išlaikyti – *Redakcijos pastaba*) staiga dingtų magnetinis laukas. Kas darytina, kad įkaitinta iki šimtų milijonų laipsnių plazma neišsilakstytų, nesudegintų visko aplinkui? Vadinasi, būtina antra nepriklausoma saugos sistema, galinti sulaukyti tą plazmą. Tam reikia visiškai kito saugos principo, kuris sutramdytų ištrūkusį gavalą. Kyla galybė tokių ar panašių problemų... Žmonija mano jas greitai išspręšianti, bet pasirodo, kad tikrovėje kai kuriuos dalykus įgyvendinti daug sunkiau, negu manyta. Kad ir itin aukštas temperatūras atlaikančios medžiagos. Jos sintetinės, nes Žemėje nėra tokių medžiagų.

Ką galėtumėte pasakyti apie jaunų mokslininkų dalyvavimą žmonijai svarbiausiose projektuose, ar jie turi galimybių pasitobulinti kad ir Prancūzijoje, kur bus pastatytas pirmasis eksperimentinis termobranduolinis reaktorius?

Ne tik mūsų jaunimas vyksta į Prancūziją, bet ir į Lietuvos energetikos institutą atvažiuoja prancūzų. Štai vienas iš jų šiemet mūsų institute apsigynė daktaro disertaciją, tiesa, iš vandenilio energetikos srities, bet toje pačioje laboratorijoje, kurioje sprendžiamos ir termobranduolinės problemos. Kai kurios iš jų panašios, nes siejasi su medžiagotyros tyrimais. Tenka sukti galvą, kaip atlaikyti aukštą temperatūrą arba kaip kompaktiškai saugoti vandenilį. Saugomas kietu pavidalu jungiant su metalu. Taip pat yra būdų, kaip vandenilį cheminėmis reakcijomis atpalaiduoti iš metalo. Sujungus su magniu, vandenilis tampa „metalinis“, taip gali būti saugiai laikomas, tačiau jį išlaisvinti reikia aukštos temperatūros.

Valstybei svarbu jaustis saugiai

Gal ne taip sparčiai, kaip norėtume, bet pasaulyje technologijos vystosi, tobulėja. Tad gal kokį dešimtį metų neturėtume skubėti statyti naują atominę elektrinę? Juk iki 2015 m. pukičiausiai išsiverstume su Elektrėnų ir kitomis turimomis elektrinėmis. Per tą laiką Lietuva subręstų kaip valstybė, pasaulyje būtų sukurta dar saugesnių ir našesnių branduolinių reaktorių. Tad net prireikus, pirkdami tam tikrą elektros energijos kiekį, gal daugiau laimėtume negu paskubomis įveikdami didelį tam tikros visuomenės dalies pasipriešinimą ir kišdami milijardus pastatysime naują AE?

Klausimas logiškas, tačiau kiekviena valstybė turi jaustis saugi. Energetinis saugumas yra vienas svarbiausių. Mūsų žmonės, pramonė, verslo subjektai, bankai, ligoninės ir kitos struktūros elektros ir šiluminės energijos turi gauti bet ka-

da, bet kuriuo metu ir reikiamos kokybės. Dabar svarbu užsitikrinti ne bet kokią, o kokybišką energiją.

Reikia suprasti, kad tai 50 Hz dažnio elektros srovė – nei daugiau, nei mažiau?

Lygiai 50 Hz, ne 51 ir ne 48. Jeigu tinkle elektros srovės dažnis bus mažesnis kaip 48,5 Hz arba didesnis kaip 51 Hz, Ignalinos AE automatiškai bus sustabdyta. Srovės stabilumas yra vienas svarbiausių kokybės parametru. Svarbu ne vien dažnis, bet ir patikimumas, įtampos svyravimai ir kiti dalykai. Vien pirkdami elektros energiją neužtikrinsime viso to būtino šalies energetinės sistemos stabilumo ir patikimumo.

Užtektų prisiminti, kaip vieną žiemą Maskvoje iš rikiuotės išėjo didelė dalis šiluminės sistemos pajėgumų. Sustojus vienai šiluminei elektrinei, kitos elektrinės turi padidinti savo galią, o jei tai nepavyksta, pradeda stoti kitos elektrinės, visa energetinė sistema neišlaiko, prasideda jos griūtis. Panašiai buvo JAV – Niujorke, Kalifornijoje ir kitur.

Patirtis rodo, kad norint užtikrinti energetinės sistemos stabilumą ir patikimumą, pakankamas energetines galias būtina turėti savo šalyje. Bent 80 proc. galios būtina turėti savo valstybėje, arba reikia būti didelės bendros energetinės sistemos dalimi, kad, sustojus vienoms jėgainėms, energijos stygių pavyktų kompensuoti iš kitų.

Taip pat svarbu užtikrinti kuro diversifikaciją, kad energetinė sistema nebūtų priklausoma nuo vienos kuro rūšies. Matome, kad gamtinės dujos ir mazutas nuolat brangsta, niekas nėra užtikrintas, kad mazuto visada pakaks pačiai Rusijai. Branduolinė energetika patikimesnė tuo, kad jai nereikia dujų, mazuto ar orimulsijos. Branduolinio kuro galima nusipirkti ilgesniam laikui, pavyzdžiui, pusei metų, ir iš skirtingų šalių – Vokietijos, Prancūzijos, Kanados, Rusijos. Lietuva jau kurį laiką beveik nenaudoja akmens anglies, nes ji labai teršia aplinką. Vis dėlto pasaulis grįžta prie anglies, nes kuriamos vis švaresnės deginimo technologijos. Pasaulyje viena kertinių pramonės ir mokslo bendradarbiavimo sričių – tai švarios anglies deginimo technologijos. Siekiama, kad oro tarša būtų ne didesnė kaip deginant gamtines dujas.

Bet naudodami pažangias ir brangias technologijas prarasime gamybos konkurentiškumą rinkoje.

Naujos technologijos turi būti konkurentiškos gamybos ir kainos požiūriu, ne tik aplinkosaugos reikalavimų srityje. Kai kuriose šalyse jau kuriamos tokios mažai CO₂ išskiriančios anglies deginimo technologijos. Šios technologijos bus baigtos kurti ir paplis pasaulyje tikrai greičiau negu ketvirtosios kartos

branduoliniai reaktoriai ar pavyks sukurti praktikoje taikomus termobranduolinius reaktorių.

Kiek ši nauja akmens anglies deginimo technologija aktuali Lietuvai?

Jeigu laiku pastatysime naują AE, tai gal ir neverta grįžti prie akmens anglies deginimo technologijų, tegul ir modernių. Bet tai vienas

iš variantų, kurį būtina turėti mintyje. Latviai netoli Liepojos rengiasi statyti būtent tokią elektrinę. Estijoje deginami skalūnai dar labiau teršia aplinką nei akmens anglis, o Kioto protokolo reikalavimai neleidžia didinti savo energetinių pajėgumų teršiant aplinką. Jeigu estai degins skalūnus, tai ir latviai galėtų statyti naują elektrinę, kurioje degintų akmens anglį, atitinkančią aplinkosaugos reikalavimus. Tai visai įmanoma. Tokios elektrinės privalumas, kad ją galima greičiau pastatyti negu AE – pakaktų 2–3 metų nuo projektavimo pradžios iki komercinės eksploatacijos. Latvijoje kalbama apie 600 MW galios elektrinę – tai trečdalis Elektrėnų elektrinės AE bloko galios. Ar latviai pastatys šią elektrinę, priklausys ir nuo jų šalies dujininkų ir energetikų ginčų. Kol kas susikalbėjimo ne per daugiausia.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Retsykiais meno mūzos apsilanko ir Lietuvos energetikos institute

Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijoje

Lietuvos energetikos instituto Branduolinės inžinerijos problemų laboratorija atlieka labai reikšmingus tyrimus: šilumos atidavimo ir pernešimo dėsnų vienfaziuose srautuose, šilumos mainų ir pernešimo procesų modeliavimo srautuose, įvairiuose kanaluose ir geologinėse struktūrose, panaudoto branduolinio kuro ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo, atominėse elektrinėse eksploatacijoje nutraukimo įvairių veiksmų įvertinimo, gaisro saugos atominėse elektrinėse ir kituose svarbiuose objektuose įvertinimo, taip pat ir su naujos atominės elektrinės statybos reikalais Lietuvoje susijusių tyrimus.

Kai kuriuos iš šių krypčių aptarsime pokalbyje su Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos vadovu prof. habil. dr. Povilu POŠKUMI.

Nauji laikai – nauji reikalavimai

Pakitusiomis Lietuvos gyvenimo sąlygomis tikriausiai ne visos laboratorijos tyrimų kryptys yra tiek pat aktualios. Veikiausiai jos keičiasi kartu su šalies gyvenimu?

Iš tiesų laboratorijos veiklos profilis gana platus, dalis tyrimų krypčių yra „atėjusios“ iš tų laikų, kai dirbome Tarybų Sąjungoje. Kai kurios iš jų buvo plačiai pagarsėjusios, pavyzdžiui, akad. Algirdo Žukausko ir jo bendradarbių darbai. Tam tikra prasme juos dar tęsiame ir mūsų laboratorijoje.

Nuo 1994 m. pradėjome naują darbų kryptį – radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos problemų tyrimus. Ignalinos AE eksploatacijoje nutraukimas ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymas – Lietuvai yra ypač aktualios problemos.

Tikriausiai rastume mažai abejonų temų reikšmingumą, tačiau, kaip šios problemos sprendžiamos Lietuvos energetikos institute ir Jūsų vadovaujamoje laboratorijoje?

Pirmiausia reikėjo išugdyti žmones, nes tai naujos veiklos sritys, be atitinkamos patirties dirbti būtų nelengva. Tuo metu Lietuvai daug pa-

Lietuvos energetikos instituto Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos vadovas prof. habil. dr. Povilas Poškas, jaunesnysis mokslo darbuotojas Giedrius Drumstas ir vyresnysis mokslo darbuotojas Robertas Poškas prie eksperimentinio stendo mišriai konvekcijai tirti pasvirusiuose kanaluose

kų tvarkymas tuo metu nebuvo toks svarbus kaip branduolinės saugos reikalai, kuriuos pirmiausia į vėžes padėjo įstatyti Švedija. Standartai, buvę Tarybų Sąjungoje, jau nebeatitiko naujų reikalavimų. Radioaktyviųjų atliekų tvarkymo filosofija taip pat iš esmės skiriasi.

Kuo skiriasi?

Tarybų Sąjungoje buvo laikomasi nuostatos: „Mes kaip nors tas atliekas pasaugosime, o kai ardsime atominę elektrinę, tada tvarkysime ir atliekas...“ Vakaruose radioaktyviosios atliekos tvarkomos iškart: apdorojamos, supresuojamos, sumazinamas jų tūris, cementuojamos, o toliau saugomos arba laidojamos.

Šiuos darbus pradėję su švedais, gavome iš jų tam tikrų žinių, ben-

šiai bendradarbiaujame ir su Geologijos ir geografijos instituto mokslininkais (prof. J. Mažeika ir kt.). TATENA taip pat sudarė galimybes išsiųsti mūsų darbuotojus mokslinių vizitų į kitas šalis.

Lietuvos Geologijos tarnyba, Geologijos ir geografijos institutas vykde tyrimus apie geologinius sluoksnius, kuriuose būtų galima saugoti arba laidoti radioaktyvias atliekas?

Vos tik prabylame apie radioaktyviųjų atliekų kapinyną, neišvengiamai susiduriame su geologinėmis ir hidrogeologinėmis problemomis. Todėl Energetikos institutui būtina bendradarbiauti su geologais, hidrogeologais, suprasti jų darbus. Geologams taip pat svarbu suvokti mūsų taikomas technologijas, vykdomus saugos tyrimus.

Kur praktika ir teorija neatsiejamos

Jau galime dalyvauti projektuose, kuriuos paskelbė ir ateityje skelbs Ignalinos AE ir Radioaktyviųjų atliekų tvarkymo agentūra. Energetikos institutas padeda spręsti reikšmingiausias Lietuvos problemas. Taip pat dalyvaujame Europos Bendrosios tyrimų programos projektuose FUNMING, CARBOWASTE, FORGE ir kt., taip pat TATENA koordinuojamuose tyrimų projektuose.

Teorinėje plotmėje ar sprendžiant praktines AE problemas?

Šios veiklos sritys tarpusavyje susijusios, nes reikia modeliuoti procesus, kuriuos privalome įgyvendinti praktiškai. Modeliuoti, t. y. užsiimti teorine veiklos dalimi, turime taip, kad darbas baigtųsi praktiniu įgyvendinimu. Toks yra šiandieninis mokslinių tyrimų uždavinys. Žinoma, mes nesigiliname į fizikines problemas taip, kaip Fizikos institutas, nes mums labiau rūpi technologiniai dalykai, saugos problemos, bet privalome suprasti ir fizikinį procesą, antraip nesugebėtume jo modeliuoti.

Tada būtų įdomu pasiaiškinti: Jūsų vadovaujamos laboratorijos darbai priklauso labiau inžinerijos sričiai ar mokslui?

Vieni tyrimai (pavyzdžiui, šilumos mainų) priskirtini fundamentinių tyrimų krypčiai. Kiti (radioaktyviųjų atliekų tvarkymo saugos, branduolinių objektų eksploatacijoje nutraukimo problemos) priskirtini taikomųjų tyrimų sričiai... Turime atlikti poveikio aplinkai ir saugos vertinimą, nuo modeliavimo iki praktinio įgyvendinimo spręsti radioaktyviųjų atliekų pašalinimo problemas. Galima paminėti neseniai su Suomijos kompanija atliktą naujos atominės elektrinės Lietuvoje poveikio aplinkai vertinimą. Tai kompleksinis uždavinys, todėl jį atliekant buvo pasitelkti mokslininkai ir specialistai iš kitų Lietuvos institucijų.

Tikriausiai tenka spręsti ir smulkiųjų gamintojų radioaktyviųjų atliekų pašalinimo reikalus Lietuvoje?

Tai visame pasaulyje gana sunkiai sprendžiama problema, ypač atliekų laidojimo reikalai. Saugoti galima kad ir 50 metų, o palaidojimas – tai visiems laikams, kai atliekos iš kapinyno nebeišimamos. Saugoti statomi antžeminiai pastatai – saugyklos, o kapinynai yra požeminiai. Maišiagalėje buvo dar tarptautiniai laikais įrengtas smulkiųjų gamintojų radioaktyviųjų atliekų kapinynas, bet dabar perkvalifikuotas į saugyklą, nes netenkina šiandieninio kapinyno reikalavimų. Saugos analizę atliko Energetikos ir Fizikos institutų mokslininkai kartu su prancūzų specialistais. Tai buvo PHARE remiamas projektas, atliktas įvertinimas, padaryti patobulinimai, bet kaip kapinyno saugyklos kvalifikuoti negalime. Radioaktyvias atliekas teks iš ten išimti, bet prieš tai reikės įrengti kapinyną, kuris atitiktų tarptautinius reikalavimus. Projektas rengiamas, greitai bus pradėtas įgyvendinti.

Kadangi naudojamos pažangiausios užsienio technologijos, pirmiausia

jas ir reikia įsisavinti. Ko gero, tai daugiau technologijų perkėlimo, o ne mokslinė problema?

Technologijos užsienio, bet ir jų nėra daug, nes jos turi būti pripažintos visame pasaulyje, tik tada bus priimtos įrenginių naudotojų. Apskritai, naudotojai į visas naujas branduolines technologijas žvelgia gana skeptiškai, net įtariai, girdi, tegul išbando kas nors kitas, o mes naudosime jau išbandytą. Mat klaidos labai brangiai kainuoja. Iš naujo pertvarkyti atliekų saugyklą ar kapinyną – pernelyg brangus malonumas. Tai štai svarbiausias mūsų uždavinys – suprasti ir įvertinti Lietuvos organizacijose diegiamų radioaktyviųjų atliekų technologijų saugą. Turi būti specialistų, gebančių įvertinti procesus, mokančių juos modeliuoti ir parodyti, kad bus tenkinami saugos reikalavimai naudojant vienas ar kitas technologijas Lietuvos sąlygomis. Normatyvai neatsiranda iš oro, bet yra pasaulinės patirties rezultatas. Pasauliniu mastu visą šią veiklą branduolinės energetikos srityje koordinuoja TATENA. Tam tikrais klausimais esama konsensuso: šalis įsipareigoja laikytis tam tikrų normatyvų reikalavimų.

Ar TATENA turi galimybių reaguoti griežčiau į nevykdomus reikalavimus, o gal tik geraširdiškai pagrūmoti pirštu? Neatrod, kad Iranas skaitytųsi su TATENA reikalavimais ir grūmėjimais.

TATENA nėra baudžianti organizacija, ji teikia rekomendacijas. Tačiau dabar yra pasirašyta konvencija dėl panaudoto branduolinio kuro ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo. Tai tam tikras spaudimo instrumentas, nes prie konvencijos prisijungusios valstybės teikia ataskaitas, kurios viešai svarstomos. Visos šalys mato, kur reikalai „šlubuoja“, tai yra svarbus moralinio spaudimo veiksnys. TATENA gali finansuoti nedidelį projektėlį, atsiųsti ekspertų, bet ne bausti. Tai geriausiai pasaulinę patirtį apibendrinanti organizacija, padedanti ją įgyvendinti šalyse, kur reikia pagalbos.

Ir švedai, ir TATENA ekspertai Lietuvai yra daug padėję perimti geriausias pasaulines patirtis. Mūsų reguliuojančios institucijos jau turi šiuolaikinius normatyvus, kuriuos radioaktyviųjų atliekų tvarkytojams būtina vykdyti.

Kaip bendradarbiaujama

Tarkime, radioaktyviųjų atliekų saugyklos ir kapinynus Lietuvoje įrengtų švedai ar kitų šalių tos srities specialistai. Gal sutauptume lėšų? Bet gal ramiau, kai tuos darbus daro savi specialistai?

Projektui įgyvendinti yra skelbiamas konkursas, kuriame gali dalyvauti organizacijos iš įvairių šalių.

Jeigu konkursą laimėtų užsienio bendrovė, ar Lietuva tiems praktiniams darbams turėtų įtakos?

Yra Lietuvos reguliuojančios institucijos, kurios kontroliuoja saugą, stebi darbų eigą. Reikia, kad būtų ekspertų, ir ne taip svarbu, ar iš Lietuvos, ar kitų šalių. Taigi mūsų specialistams tenka konkuruoti. Kol kas Lietuvos ekspertai yra „pigėni“, tad kai kuriuos projektus galime lengviau laimėti. Dideliuose projektuose dalyvaujame su užsienio kompanijomis. Pavyzdžiui, pa-

Prof. Povilas Poškas

dėjo Švedija – tiek radioaktyviųjų atliekų tvarkymo, tiek branduolinės saugos srityse. Lietuvos branduolinės saugos reikalais buvo susirūpinusios ir kitos Europos šalys, taip pat JAV, suprantama, ir Tarptautinė atominės energetikos agentūra (TATENA).

Tiesa, radioaktyviųjų atlie-

dradarbiaujame ir bendradarbiaujame su Fizikos institutu (prof. V. Reimeikiu, prof. D. Baltrūnu ir kt.), o jo mokslininkai jonizuojančios spinduliuotės problemas buvo sprendę ir anksčiau. Fizikos instituto darbuotojai buvo ir yra mūsų doktorantų konsultantai, disertacijų gynimo Tarybų nariai arba oponentai. Pana-

naudoto branduolinio kuro saugykla Ignalinoje (B1 projektas). Panaudotas kuras joje bus saugomas 50 metų, projekto kaina – daugiau kaip 100 mln. eurų.). Lietuvos organizacijos vienos nepajėgios imtis tokio projekto, mes atliekame tam tikrus šio projekto darbus, pavyzdžiui, vertiname poveikį aplinkai, saugą. Projekto lyderiai – užsienio specialistai pasitelkia ir kitas Lietuvos organizacijas – *Pramprojekto* ar kito projektavimo instituto Vilniuje specialistus.

Kokiais sumetimais užsienio kompanijos telkiasi ir Lietuvos specialistus? Tai savotiškas draugiškumo gestas šeiminkams?

Mūsų specialistai žino Lietuvosje galiojančius normatyvinius reikalavimus, nes kiekviena šalis turi savo specifiką. Žinoma, Lietuvoje nėra visų reikalavimų (normatyvų) branduolinių objektų statybai. Tada taikomi Europoje priimti standartai arba tos šalies, kuri dalyvauja projekte. Lietuvoje statomiems objektams galioja Lietuvoje priimti aplinkosaugos reikalavimai.

Panaudoto branduolinio kuro saugykla Ignalinos AE kainuos daugiau kaip 100 mln. eurų. Ar šie pinigai įskaičiuojami į dabartinės elektros energijos vienos kilovatvalandės kainą?

Ignalinos AE eksploatavimui nutraukti naudojami Europos Sąjungos pinigai. Tam tikrą dalį moka ir Lietuva, nes Ignalinos AE privalo kasmet tam tikrą sumą mokėti į VĮ Ignalinos AE eksploataavimo nutraukimo fondą. Jame sukaupti ne itin dideli pinigai, jie ir toliau kaupiami. Dalis, kuri mokama iš Lietuvos, paprastai nėra didesnė kaip 10 procentų. Pagal stojimo į ES sutartį Lietuva įsipareigojo uždaryti abu Ignalinos AE blokus ir už tai gauna finansinę pagalbą.

Ar ta pagalba Lietuvai ateityje neatsilieps sunkiomis pasekmėmis? Ar viskas buvo padaryta, kad Lietuvos netektys uždarius Ignalinos AE būtų minimalūs?

Sprendimus priima politikai, kuriems informaciją pateikia taip pat ir mokslininkai. Jeigu tos sutarties Lietuva būtų nepasirašiusi, mūsų valstybės stojimas į ES būtų atidėtas. Kuri politinė partija būtų su tuo sutikusi?

Švedai į granitą, prancūzai į molį

Kokių didžiausių sunkumų kyla Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijai sprendžiant branduolinių atliekų saugojimo ir laidojimo reikalus?

Visose šalyse į branduolinių atliekų laidojimo problemas visuomenė labai skaudžiai reaguoja. Kyla daug klausimų dėl kapinynų projektavimo ir įrengimo kainų, daug kam atrodo, kad tos kainos ne visai pagrįstos. Švedai, suomi, amerikiečiai radioaktyvių atliekų laidojimo srityje yra gana toli pažengę. Vokiečiai taip pat buvo pasiekę didelių laimėjimų, bet į valdžią atėjo nauja partija, sustabdė visus darbus, pareikalavo naujų tyrimų, tad buvo prarasta daug laiko. Dabar vokiečiai atsigauna, apsitvarkę gaus leidimą laidoti mažo radioaktyvumo atliekas Konrado kapinyne, kuris įrengtas iškastos druskos kloduose. Buvo parengę naują kapinyną Gorlebene, bet nauja partija pareikalavo naujų tyrimų. Girdi, švedai granite, o prancūzai molyje planuoja laidoti atliekas, tad kodėl vokiečiai nori druskoje? Politikai sukėlė daug sumaišties.

Molis, granitas, druska. Kuri terpe branduolinėms atliekoms laidoti geriausia?

Sunku pasakyti, nes galima pasitelkti įvairius argumentus. Tenka laidoti toje aplinkoje, kuri yra konkrečioje šalyje. Švedai neturi molio, bet turi granitą. Natūralu, kad skandinavai gremžiasi į granitą. Kitos šalys – prancūzai, belgai – naudoja molio klodus. Apie 500 m gylyje

Lietuvos energetikos instituto muziejaus ekspozicijoje pagerbiamas akad. prof. Algirdo Žukausko, savitos šiluminės fizikos mokyklos kūrėjo, atminimas

skverbiasi į molio klodus, kurių storis – apie 200 m. Yra tam tikri principai, kuriuos būtina tenkinti. Visa tai, taip pat požeminio vandens horizontų įtaką reikia iširti, modeliuoti. Daromi atitinkami pokyčių scenarijai, pavyzdžiui, kas būtų, jeigu prasidėtų klimato kaita ar naujas ledynmetis. Tokie scenarijai, net patys neįtikinamiausi, taip pat turi būti modeliuojami ir analizuojami.

Visuomenės įtikinėjimo svarba

Tyrimai brangiai kainuoja, nes tiek atskiras institucijas, tiek visuomenę nėra paprasta įtikinti. Jeigu švedams, suomiams pavyktų gerai šiuos klausimus išspręsti, gal ir mums būtų paprasčiau.

Kalbate apie visuomenės įtikinėjimo reikalus, vadinasi, propagandos naudojimą?

Įvairiose šalyse yra darbo su visuomene skyrius, specialiai to darbo metodika. Kaupiamas ir tarptautinės tos veiklos patyrimas dalyvaujant TATENAI, taip pat atskirų šalių institucijoms.

Reikia manyti, kad šia propaganda užsiima ne viešųjų ryšių bendrovės, kurios kuria kandidatų į valstybės prezidentus ar šalių parlamentus priešrinkiminį įvaizdį?

Branduolinės energetikos srityje vien įvaizdžio nepakanka, šį darbą turi dirbti specialistai, išmanantys dalyko esmę. Štai mums sektinas Švedijos pavyzdys. Dirbant ties studija, kai buvo sprendžiamos techninės problemos, kompanijos prezidentas buvo techninio išsilavinimo. Kituose etapuose svarbiausias tapo darbas su visuomene, tad kompanijos prezidentu buvo išrinktas politikas, gebantis įtikinti žmones. Išties tai labai svarbi sritis – darbas su visuomene. Galima turėti puikiausią techninį sprendimą, bet jeigu nepavyks įtikinti žmonių, tas sprendimas negalės būti įgyvendinamas. Darbo su visuomene sėkmė yra sunkiai nuspėjama, nes užteks pasulyje kur nors įvykti incidentui atominėje jėgainėje, tegul nedideliame, ir visuomenės požiūriui ta įtaka gali būti neprognozuojama.

Universitetai, mokslo institucijos argi taip pat neturėtų dirbti su visuomene, aiškinti savo institucijos siekius?

Tai amžinas klausimas, bet mokslininkai dažniausiai nenori gaišti laiko darbu su visuomene, propaguoti savo darbus ir dėl to neretai pralaimi. Vis dėlto manau, kad institucijose pirma atsirastų rinka-

ros specialistų, mokančių parduoti žinias ar galutinį produktą. Jeigu kalbėtume apie branduolinės energetikos reikalus, tai Ignalinos AE yra specialus centras, kur lankytojams aiškina apie AE veiklą. Kitose šalyse yra didžiuliai centrai su interaktyviais eksponatais, net žaidi-

voje. Žmones reikia išugdyti, naujas žmogus mažiausiai penkerius metus turi dirbti, kad pradėtų kažką išties naudingą daryti.

Penkeri metus po universiteto ar po doktorantūros?

Po universiteto, nes tyrimai doktorantūroje planuojami pagal mums reikalingą profilį, kad darbuotojas įsisavintų visas darbo subtilybes.

Prisijaukinti studentą

Kada pradėdate jaukintis studentus, nuo kurio kurso?

Geriausia po bakalauru studijų, jeigu pavyksta. Magistratūroje studentas rengia baigiamąjį darbą ir išilieja į instituto darbuotojų gretas. Ateityje tikriausiai reikės „jaukintis“ studentus dar bakalauru studijų metais, nes geriausių studentų darbdaviai išgaudo. Mūsų laboratoriją „maitina“ Kauno technologijos universiteto Šilumos ir atomo energetikos, Fizikos katedros.

Vilniečius studentus paprastai prisivilioja sostinės darbdaviai, tad į Kauną mums juos nėra paprasta pritraukti. Vytauto Didžiojo universitetas rengia aplinkosaugos specialistus, kuriuos mes taip pat pasitelkiame. Mums tinka fizikai, bet svarbiausia, kad būtų mokslui imlus žmogus.

Ar svarbu, kaip studijuoja universitete?

Svarbu, nes gabus paprastai gerai mokosi. Palyginkime vidurinės mokyklos ir universiteto pažymius – dažniausiai jie atitinka. Kas įpratęs dirbti, darbštus, tas mums tinka. Bet net gambiausias tingyns mūsų labora-

Šį kartą be profesoriaus pagalbos sunku apsieiti

traukia į įvairius projektus. Panašiai ir mes darome. Svarbu ir save parodyti, kad galimi partneriai norėtų su mumis bendradarbiauti. Labai svarbu įgyti tos veiklos patirties, tada ateina ir pasiūlymai. Į mus kreipiasi, gal turime vienos ar kitos srities ekspertų, gal sutiktume dalyvauti bendrame projekte. Bet kol kas mūsų laboratorijai taikomojo pobūdžio darbų pakanka ir Lietu-

torijoje nepritaps. Turi stengtis, atkakliai dirbti, tik tada bus rezultatas.

Pakanka arti rutininį darbą, ir bus gerai? Idejų generuoti nereikia, tą padarys vadovai?

O, ne, problemos atsiranda kiekvienoje veikloje ir jas reikia spręsti. Vadovas nurodo kelią, diskutuojame, bet dirbti reikia pačiam darbuotojui. Jeigu žmogus gabus, imlus mokslui – tai puiku, jeigu ne – vargas visiems.

Kaip laidojamos atliekos

Kalbėjoms apie branduolinių atliekas. Kokio pavidalo tos atliekos – skystos ar kietos?

Analizuojame visų radioaktyvių atliekų tvarkymo saugos aspektus, nes skystų palaidoti negalima, saugoti taip pat nerekomenduojama. Saugos požiūriu skystos radioaktyviosios atliekos pavojingos, tad jas stengiamasi „sukietinti“ – t. y. sucementuoti, bituminizuoti ir pan. Skystųjų atliekų dideli kiekiai susidaro Ignalinos AE, jos garinamos ir bitumuoja. Tada tinka saugoti.

Kitas procesas – skystos atliekos sucementuojamos naudojant tam tikrus priedus. Sustingusi masė saugojant ar laidojant daug saugesnė. Belieka saugiai įdėti į kapinyną ir palaidoti.

Transportavimui naudojami manipulatoriai?

Pagal konteineriuję esančių radioaktyviųjų atliekų jonizuojančios spinduliuotės dydį pasirenkami ir transportavimo būdai. Jeigu spinduliuotė maža, tai transportuoti galima rankiniu būdu. Jeigu didesnė, naudojami manipulatoriai žmogui tiesiogiai nedalyvaujant.

Kaip valdomas manipulatorius?

Valdymo pultas yra visai kitoje patalpoje, ekrane operatorius mato visą manipuliavimo vaizdą.

Tai sudėtingi dalykai, o gal gerai įsisavinti ir virtę rutininiams?

Kaip čia pasakius... Saugos reikalavimai nuolat griežtėja, procesai vis sudėtingėja. Operatoriaus darbas nėra joks stebuklas, bet jis turi būti atitinkamai apmokytas. Sudėtingiausia visą veiklos procesą suprojektuoti, pagrįsti jo saugą – tai inžinerinis-mokslinis darbas, gana sudėtingas, antraip šiai sričiai nebūtų skiriami tokie dideli pinigai.

Kas tuos procesus tikrina, inspektuoja?

Tikrintojų pakanka. Viena iš tos veiklos reguliuojančių institucijų yra Valstybinė atominės energetikos inspekcija (VATESI). Yra Radiacinės saugos centras, LR Aplinkos ministerija ir kitos institucijos. Šios institucijos ne tik pačios vertina paruoštus projektus, bet telkiasi kitų šalių ar Lietuvos ekspertus. Ekspertai reiskia savo pastabas, į jas būtina reaguoti, kol klausimai visiškai išnagrinėjami ir pagrindžiami. Tada projektas patvirtinamas.

Tada Lietuvos energetikos instituto, taip pat Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos rūpesčiai baigiasi? Projekto vykdymą perima kitos institucijos?

Jeigu Energetikos institutas dalyvauja, paprastai atliekame poveikio aplinkai vertinimą ir saugos analizę. Jeigu šiuos dokumentus ekspertai ir reguliuojančios institucijos priima, tai baigiasi pirmasis mūsų darbų etapas, nes tai tik preliminarus saugos vertinimas. Galutiniui jis taps tada, kai projektas bus įgyvendintas. Visi pakeitimai, išbandymų rezultatai įvertinami rengiant galutinį saugos analizės dokumentą. Intensyviausiai dirbame pradžioje – kol daromas projektas, atliekama ir saugos analizė. Kai vyksta statyba, mes turime pertrauką. Priėmimas, įvedimas į gamybą, šaltieji ir karštieji bandymai – vėl atsispindi galutinėje saugos analizės ataskaitoje, kurią vertina reguliuojančios institucijos. Kai objektas priimamas, raktas atiduodamas eksploatuojančiai organizacijai, pasibaigia ir mūsų darbas.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Kelionė iš Vilnijos į Zanaudykų kraštą (6)

Pradžia Nr. 13

Cingų labdaros fondas (vadovas Jonas Endriukaitis) ir VŠĮ *Sintautų akademija* (projektų vadovas Vitas Girdauskas) į vienadienę ekskursiją *Zanavykų patriotų takais* pakvietė Vilniaus apskrities kai kurių lietuviškų mokyklų mokytojus ir moksleivius. Lietuviškumo propaguotojams Vilnijos krašte norėta parodyti ir visiškai skirtingo istorinio likimo Lietuvos kraštą – Zanaudyką. Vienas iš šios kelionės informacinių rėmėjų – *Mokslo Lietuvos laikraštis*.

Mokytojai vieta vištidėje

Pirmaisiais pokario metais su Brunu Sutkumi, lekėtiškių vadintu Broniumi, susipažino Bernardas Aleknavičius, mūsų geras pažįstamas iš jau spausdintų rašinių. Bernardas 1946–1947 m. dirbo Lekėčių valsčiaus draudimo inspektoriumi, tad jam tekdavo bendrauti su daugeliu žmonių, kone visus daugiau ar mažiau pažinoti. Kokį Bronių Sutkų tada pažino?

Žinojo esant savo buvusios mokytojos Lekėčiuose Antaninos Povilaitienės įnamiu, sovietų valdžios konfiskuoto Povilaičių ūkio ūkvedžiu. Blogai lietuviškai kalbantis kresnas vyras, veikiau dar jaunuolis. Kad blogai kalbėjo lietuviškai, niekas nesistebėjo, juk mažalietuvis, gimęs ir augęs anapus Šešupės, Prū-

Ekskursijos „Zanavykų patriotų takais“ dalyviai

pusantrų metų pramoko lietuviškai, bendravo su lekėtiškiais. 1944 m. pavasarį jų išvesti į mišką atėjo raudonieji partizanai. Išsivedė prievarta, nes belaisviai kariauti nenorėjo.

Karui pasibaigus, valdžios aky-

resnės už skiriančias. Savo knygoje Sutkus rašo, kad Antanina jam buvo ir žmona, ir motina, o iš šiai moteriai skirtų žodžių buvo matyti, kad ji jaunam vyrui tuo metu buvo didžiulė gyvenimo atrama.

Savanasis į Sibiro tremtį

Greitai pačiam Broniui teko tapti svarbia gyvenimo atrama Antaninai. Ji jautė, kad tuo viskas nesibaigs. Didesni ir mažesni valdžios šulai nepamiršdavo A. Povilaitienės, terorizuodavo, grasindavo, o vieną 1949 m. dieną tie grasinimai išsipildė – Antaninai Povilaitienei pranešta, kad ji ištremiama. Laukė Sibiras. Bronius Sutkus savanoriškai pasiprašė kartu važiuoti į tremtį ir tuo gerokai visus nustebino. Karininkas liepė parašyti prašymą, gal su tokiu atveju susidūrė pirmą kartą. Juk Sutkaus niekur netrėmė, Lekėčiai buvo tapę jo naujo pokarinio gyvenimo dalimi, suvedė su mylima moterimi, kurios trauka pasirodė esanti stipresnė už prieraišumą gyvenamajai vietai.

Šiandien iš laiko nuotolio vertindamas savo gyvenimo virsmus, Brunas Sutkus neabejoja, kad ta savanoriškai jo pasirinkta tremtis pasikui mylimą moterį į Sibirą išgelbėjo jam gyvybę. Mat visuotinio sekimo valstybėje vienoje vietoje geriau neužsibūti. Kad ir kiek galima priekaištauti sovietinėms įstaigoms, bet saugumas dirbo gerai. Kiek būtų besivijęs Sutkaus gyvenimo siūlas, bet vieną dieną kamuolys būtų išvyniotas, paaiškėtų, kas iš tikrųjų esąs tas „buvęs samdinys“, taip nuoširdžiai tvarkantis Povilaitienės ūkį.

Dingimas iš NKVD akiračio Lekėčiuose Sutkui padėjo laimėti laiko. NKVD jam visą laiką lipo ant kulnų, bet tyliai, sekdama kiekvieną Sutkaus žingsnį. Neaprašinėsim jo gyvenimo peripetijų Sibire, baisaus sovietinio gyvenimo marazmo, kurį autentiškai savo knygose yra perteikę lietuvių tremtiniai. Norint

iš vidaus geriau pažinti sovietijos „rojų“, stalininę Rusiją, tie prisiminimai išliks kaip nenuneigiami, nužmoginančią sistemą demaskuojantys dokumentai. Tik gaila, kad jų neskaityti, kuriems labiausiai pravartu būtų skaityti.

Kuriam laikui prabėgus, Brunas

Sutkus (iš Broniaus vėl virto Brunu) ir Antanina Povilaitienė Sibire sukūrė šeimą. Jų išgyvenimai, patirtos fizinės ir dvasinės kančios, pažeminti Sutkaus knygoje *Snaiperis* perteikti labai įtaigiai ir autentiškai. Norintieji geriau pažinti mažalietuvių, tapusio didžialietuvių, gyvenimą Sibire, tą knygą susiras ir perskaitys.

Mes atkreipsime dėmesį į Sutkaus charakterio bruožą, kurį būtų galima įvardyti kaip gilų pareigos suvokimą ir ištikimybės jausmą. Jau pati jo savanoriškai pasirinkta tremtis į Sibirą rodo, kad tos savybės buvo giliai įsišaknijusios šio žmogaus charakteryje ir akivaizdžiai pasireiškėdavo jo gyvenimo poelgiuose.

Vėl tarp gyvenimo ir mirties

Vieną įspūdingą Sutkaus gyvenimo susitikimą tiesiog būtina prisiminti. Keitėsi laikai, stalininius pakaitė Chruščiovo „atlydys“, Sovietų Sąjungoje buvo pasirašytos įvairios tarptautinės sutartys, taip pat su Federacine Vokietija. Brunas Sutkus ėmė rūpintis, kaip iš Sibiro ištrūkti į Vokietiją, nes širdyje jautėsi tos šalies pilietis, nors dokumentai sakė ką kita. Sovietų valdžia darė visokių klūčių, kad B. Sutkaus prašymai nepasiektų VFR ambasados Maskvoje. Sutkus ryžosi pats nukakti į ambasadą.

Tuo metu Sutkų pasiekė žinia, kad mirė jo tėvas. Sūnus nepamiršo tėvui duoto pažado: palaidoti šalia motinos. Štai tos tėvo valios vykdyti ir išsirengė į Lietuvą. Kelias vedė per

Karo metų Bruno Sutkaus ir Antaninos Povilaitienės nuotraukos; pokario metais Sibire jie sukūrė šeimą

sijoje. Daugiau nieko apie atvykėlių nežinota, žmonės nelabai ir stengėsi įlįsti į dūšią – tokie buvo laikai. Ne ką iš atskiro vieno kito pokalbio sužinojo ir Bernardas.

Mokytojos Antaninos Povilaitienės vyras Antanas Povilaitis, Kuro girininkijos girininkas, kažkur dingo 1946 m. sausiu baigiantis. Vėliau sužinota, kad jį suėmė NKVD, girininkas buvo nuteistas 10 metų lagerio, kalėjo Karagandos srityje ir į Lietuvą nebegrižo. Povilaičių ūkis buvo konfiskuotas, mokytoja Povilaitienė su dviem vaikais buvo iškelta gyventi į vištidę, o jų namuose kuriam laikui įkurdintos besikuriančios Šakių apskrities įstaigos. Kuo sovietų valdžiai nusikalto Povilaičiai?

Galimas dalykas, tuo, kad karo metais ūkio darbams buvo paėmę tris rusų kareivius, patekusius į vokiečių nelaisvę. Šie gyvenimo sąlygomis nesiskundė, per

se Povilaičiai buvo darbo žmonių išnaudotojai, niekingi buožės – ar daug reikėjo norint žmogų suimti, nacionalizuoti turta, o motiną su vaikais ištremti į vištidę? Pradinukų mokytoja karo metais vos suvedavo galą su galu, o pokaryje išvis plakėsi kaip žuvis ant ledo. Žmonės tą matė ir stengėsi „išnaudotojai“ padėti: į mokyklą vaikai atėdavo su buteliais pieno – mokytojai ir jos vaikams. Kai kurią dieną per daug tų butelių ant palangės atsirasdavo, mokytoja paprašydavo vaikų susitarti, kad ne visi neštų tą pačią dieną.

Tai štai Povilaičių nusavintą ūkį buvo įsakyta tvarkyti Broniui Sutkui, „buvusiam samdiniui“, iš mažalietuvių po truputį pradėjusio virsti didžialietuvių. Įnoringas ir nenusipėjamas likimas suvedė du žmones, kurių du atskiri gyvenimai susibėgo į vieną, bendrą. Tiesa, Antanina buvo gerokai vyresnė už Bronių, bet vyrą ir moterį rišančios jėgos buvo stip-

Snaiperis Brunas Sutkus ir Raudonojo kryžiaus medicinos sesuo Erika Lenc, kuri sunkiai sužeistą karį slaugė ir ilgus dešimtmečius padėjo Sutkams gyvenant Sibiro tremtyje

Maskvą. Iš Jaroslavlio stoties pervažiavęs į Baltarusijos stotį turėjo pakankamai laiko iki traukinio išvykimo į Vilnių. Ryžosi nueiti į VFR ambasada, bet gatvėje petingų vyrų buvo įsodintas į lengvąjį automobilį ir nuvežtas į KGB rūmus. Tėn buvo tardomas, ne pirmą kartą jam buvo priminta, kad jis esąs Sovietų Sąjungos pilietis ir apie jokią Vokietiją tegul nesapnuoja. Tardymo metu pamatė ant stalo gulinčius savo užrašus, vokiškai rašytus eilėraščius. Tie raštai jam buvo dingę traukinyje, vadinas, visą laiką buvo sekamas.

Staiga į kambarį įeina generolas – suprato iš raudonų lampašų. Pats Jurijus Andropovas, Sovietų Sąjungos valstybės saugumo komiteto pirmininkas. Pradeda klausinėti apie Sutkaus, kaip vokiečių kariuomenės snajperio, įspūdingus laimėjimus karo metais. Kaip sugebėjo įveikti geriausius Sovietų kariuomenės snajperius, iš kur toks šaltakraujiškumas ir aukščiausio lygio profesionalumas? Sutkus ramiai dėsto, kaip šaudęs žvirblius ir varnas Šešupės pakrantėse, kaip tą pačią Šešupę teko „prisijaukinti“ stengiantis įveikti vokiečių pasieniečių užkardas ir slaptavietes, nes norint išgyventi vietiniams žmonėms teko imtis kontrabandos. Sutkus pasakojo Andropovui savo gyvenimo istoriją, o šis klausėsi labai susidomėjęs. Iš užduodamų klausimų buvo matyti, kad saugumo vyriausiasis Sutkų pažįsta kaip nuluptą, stebisi jo nepaprastais gebėjimais ir nori suvokti, iš kur tokie fenomenai šioje žemėje kartsykais išdygsta.

Įdomu, ar Andropovas žinojo, kad šio suimtojo garbei karo metais Berlyne buvo surengtas didelis pobūvis? Sutkus buvo iškviestas iš fronto į Berlyną, kur turėjo būti apdovanotas. Hitleris nedalyvavo, bet generolų ir net maršalų apdovanojimo ceremonijoje ir jo garbei skirtame pobūvyje pakako. Grandinis Sutkus sėdėjo prie vieno vaišių stalo su aukščiausiais Vokietijos kariniais vadovais, atsakinėjo į jų klausimus. Prieš tai buvo pamokytas, kaip dera į kokią klausimą atsakinėti. Pobūvio metu išlenkė konjako taurę, nors niekada ligi tol svaigalų nevartojo ir nerūkė. Sudorojo dvi porcijas guliašo, ir tai jam pačiam padarė ne mažesnę įspūdį kaip maršalų ir generolų tvirtas rankų paspaudimas. Visi norėjo paspausti ranką taiklaus šūvio meistriui...

Sunku pasakyti, ar Andropovas užklausė Sutkaus apie tą pobūvį? Knygoje Sutkus to nemini, nes svarbesni buvo kiti dalykai. Jis jautė, kad vėl balansuoja tarp gyvenimo ir mirties. Jį norėta užverbuoti, pajungti sovietų propagandos mašinai. Būtų suokęs užsienio žurnalistams, koks rojus gyventi Sovietų Sąjungoje, kur taip laisvai plačia krūtine kvėpuoja tarybinis žmogus. Sutkus nuo tokio bendradarbiavimo iškart griežtai atsisakė. Jeigu kaltas – sodinkit, šaudykite, bet išgama jis nebūsiąs. Buvo karys ir dirbo kare įprastą kario darbą. Jo kovos draugai krito mūšio lauke, jis buvo mirtininkas, bet per stebuklą išliko gyvas. Jeigu tai jo kaltė – teiskite.

Andropovui ori buvusio priešo kario laikysena padarė įspūdį. Jis paaiškino, kodėl nenorima Sutkaus išleisti į Vokietiją: jis bemat būtų panaudotas kaip ideologinės propagandos įrankis prieš Sovietų Sąjungą.

To įsimintino susitikimo pabaiga Sutkų pribloškė. Išeidamas iš kabineto Andropovas ištiesė jam ranką

ir tvirtai paspaudė... Kaip profesionalas profesionalui.

Dabar gyvena prisiminimais

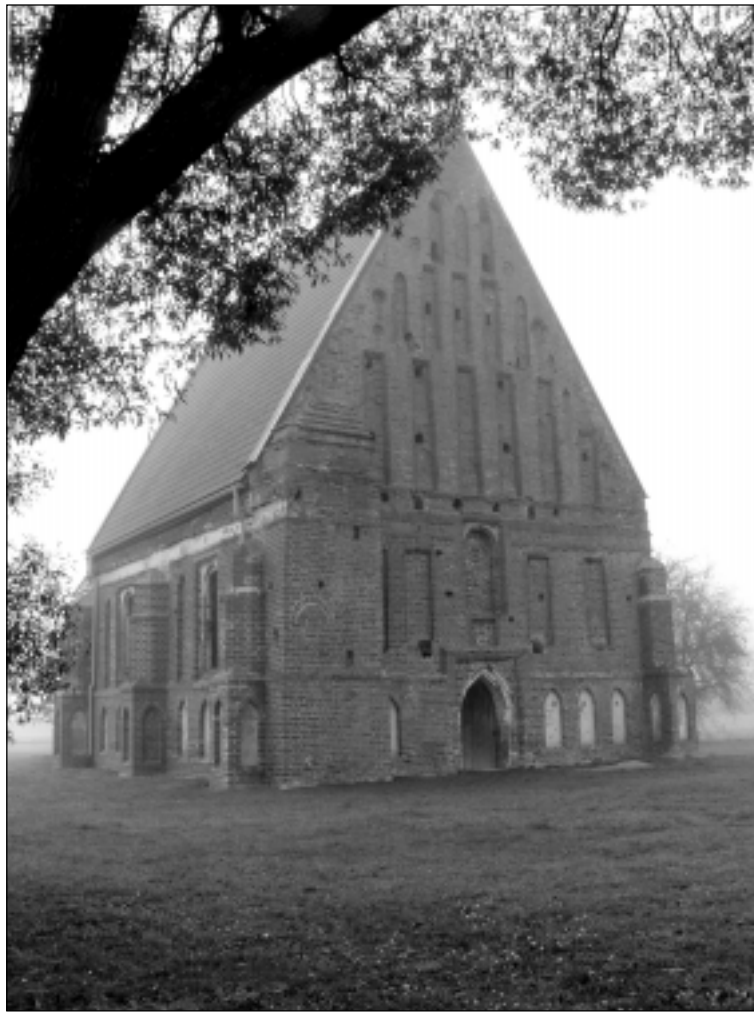
Nuo to įsimintino susitikimo prabėgo dar dešimt metų, Sutkui su žmona Antanina buvo leista grįžti į Lietuvą. Deja, netrukus Vilniaus kapinėse teko palaidoti mylimą žmoną Antaniną Povilaitienę-Sutkuvienę. Jis pats gavo leidimą išvykti į Vokietiją, kur įsikūręs dabar kukliai gyvena.

Prisimena vaikystės ir jaunystės dienas prie Šešupės, sunkią mirtininko snajperio dalį, kai kiekvieną dieną šalia savęs matė žuvusius kovos draugus ir piešus. Prisimena Lekėčius, tarsi savo antrąją gimtinę, kuri jį, visai jauną vyrą, bet daug parako uoščiusį, apdovanojo pirmosios meilės kerai, pažadino tolesniam gyvenimui jau taikos metais, kurie ir jam, ir žmonai Antaninai buvo ne mažiau sunkių išmėginimų metai. Iš Lekėčių vedė jų tolimas kelias į Sibiro tolius. Prisimena, kaip tėvo karstą iškasė ir perlaido šalia žmonos, t. y. šalia savo mylimos motinos, kurios priesakų niekad nepamiršo. Vienas iš jų buvo toks: nepamiršk, kad prieš kareivis taip pat turi savo tėvus, gal žmoną ir mylimus vaikus... Nepamiršta įdėmaus J. Andropovo žvilgsnio ir jo tvirto rankos paspaudimo, generolo, kuris tapo Sovietų Sąjungos „genseku“, milžiniškos paskutinės šioje žemėje imperijos visavaldžiu vadovu.

Įspūdingas gyvenimas – įspūdingi prisiminimai

Vargu ar kam gali kilti abejonių dėl Sutkaus pavardės lietuviškumo – lietuvių ausiai skamba įprastai, sava. Bruno Sutkaus pasirinkimas savo tėvyne laikyti Vokietiją, o save tapatinti su vokiečiais, yra veikiau istorinių aplinkybių padiktuotas apsisprendimas. Jo tėvas Antanas Sutkus kitaip kaip lietuviu savęs nevadino. Vadinas, žmogaus įsitikinimai, kultūriniai interesai, noras save susieti su tam tikra politine, kultūrine ir socialine aplinka gali būti stipresnis už kraujo šauksmą. Bruną Sutkų nesunku suprasti: kaip karys, snajperis profesionalas jis buvo įvertintas Vermachto kariuomenėje, jos vadų ir kovos draugų aplinkoje. Buvo gerbiamas, vertinamas, apdovanojamas, toli gražu net aukšti karininkai ne visada nusipelnėdavo jiems skirtų pobūvių Berlyne, generolų ir maršalų aplinkoje. Vaikiniui nuo Šešupės krantų tai buvo pakankama satisfakcija, tikras jo ypatingo talento įvertinimas. Jis matė karius, vykdančius savo pareigą, įsivaizdavusius (taip buvo auklėjami), kad atlieka savo tėvynei reikalingą ir būtiną kario darbą. Gaila, kad aukščia šio įkalto ir įsikalto supratimo taip ir neįstengė pakilti.

Susidūręs su brutalia, nužmoginančia sovietine tikrove, Brunas Sutkus įsitikino šios santvarkos negyvybingumu, neperspektyvumu, nors pasirinkęs savanorišką tremtį į Sibirą paskui mylimą moterį ir buvo priverstas dirbti sovietinės santvarkos labui. Jo darbštumas, inovacijos darbo vietoje lengvino šeimos, kuria reikėjo rūpintis, būvį, padėjo išgyventi badmečius ir nežmoniškas sąlygas. Kartu padėjo ir šalia dirbantiems žmonėms, taip pat Sibiro vietos gyventojams. Tobulinti darbo procesus, palengvinti žmonių darbą – toje veikloje jis matė savo tuometinio gyvenimo prasmę. Tačiau

Kad ir kokia graži iš istorijos ūkų išnyranti Zapyškio bažnyčia, lekėtiškiai siekė įkurti savo atskirą parapiją; XIX ir XX a. sandūroje siekiant šio tikslo jiems vadovavo knygnešys Baltrus Sutkus

vietinei valdžiai jis buvo ir liko vokiečių, „fašistas“, nors geras, iniciatyvus ir sumanus darbininkas. Tokį jį išauklėjo tėvai ir aplinka, kurioje prieš karą teko gyventi, mokytis ir dirbti.

Atgrasi „socialistinė“ tikrovė paskatino Bruną Sutkų su Vokietija sieti savo ir savo šeimos ateitį. Tačiau Vokietijoje susidūrė su tikrove, kurios nesitikėjo. Niekas jo ten nelaukė, o kai B. Sutkus pagaliau gavo leidimą apsigyventi Vokietijoje, greitai įsitikino, kad niekas ten jo ir karo didvyriu nelaiko. Net ir jam derančios pensijos, bent iš pradžių negavo. Buvo visai kita šalis negu tikėjosi išvysti.

Tikrovė visur gerokai skiriasi nuo vaizduotėje susikurtų pilių. Bet tai jau kita istorija, kuriai mūsų pasakojime negalėsime skirti vietos. Pareigos žmogui Brunui Sutkui galima tarti ačiū už jo gyvenimo knygą *Snajperis*. Pamokanti knyga apie istorijos lūžių atspindį vieno konkretaus žmogaus gyvenime. Dar vienas skaudus liudijimas, kaip nuo tautos kamieno atplyšta ir nutolsta mūsų kraujo, mūsų mentaliteto, mūsų gyvenimo būdo žmogus. Deja, nebeįsivaizduoti būti tuo, kuo buvo gimęs, augęs, pasirinkęs kitą tėvybę.

Istorijos ratui laimingai pasisukus, šiandien esame viename geopolitiniame darinyje – Europos Sąjungoje, bet ar artėja vieni prie kitų senutės Europos žmonės, ar jaučia sielų bendrumą, kad galėtume pasakyti: mes vieni be kitų gyventi negalime, esame tos pačios visumos dalis? Šiandien dar nėra atsakymo.

Prisiminkime Baltrų Sutkų ir kitus šviesuolius

Zanavykuose Sutkų pavardė sutinkama dažnai. Savo pasakojime galime rasti vietas kad ir Baltrui Sutkui (1863–1945). Spalvinga asmenybė, tad nereikia stebėtis, kad susiję su Vincu Kudirka ir kitais to meto šviesuoliais. Kitąmet gegužės mėn. Vilniuje turėsime ilgai lauktą Vinco Kudirkos paminklą,

tad kiekvieną Kudirkos aplinkos žmogų dera prisiminti, aktualizuoti jų gyvenimo siekius. Šiandien yra tarsi dvi Lietuvos: vienai šie dalykai rūpi, atrodo labai svarbūs, kaip mūsų esaties ir ateities šaltinis, kitai – visiškai nereikalingi ir neturintys nieko bendro su moderniais (ar pseudomoderniais) siekiais. Kaip mažai ką bendro Vilniuje turi dangoraižiai dešiniajame Neries krante ir seniai iš istorijos arenos pasitraukusios „bakūžės samanotos“ ir piemenėlių raliavimas. Kiekvieno valioje rinktis, iš ko semtis jėgų, kokios ateities siekti. Tiems, kurie naujosios Europos gyvybingumą suvokia kaip stiprių tautinių valstybių dermę, kurie ateitį siekia kurti atsiimdami į tradicijas, istorinės ir tautinės savimonės klodus, pasakysime žodį kitą ir apie Baltrų Sutkų.

Buvo ūkininkas, bet ne iš tų, kurių aruodai plyšdavo neatlaikę prikrautų lobių. Buvo kasdienio valstietiško triūso atstovas, bet labai šviesus žmogus. Baigęs tik pradžios mokyklą, o turėjo kultūros žmogui būdingos nuovokos. Daug skaitė, tad nieko nuostabaus, kad jaunystėje su knygnešiais ne tik palaikė ryšius, bet talkino jiems – M. Eimučiu, Antanui Rinkui-Rinkevičiui. Ir pats B. Sutkus buvo knygnešys. Jam rūpėjo ne vien kasdieniai ūkio darbai, bet ir tautos praeities dalykai, todėl gimtuose Riogliškiuose B. Sutkus turėjo rankraščių ir spaudos slėptuvę, o spaudinius gaudavo iš dvarininkės Marijos Daukšaitės-Dambravičienės.

Kai Vincas Kudirka studijavo Varšuvos universitete, o vasaromis jėgas kaupė panemunėse, apsigyvenęs pas Zapyškio parapijos kleboną kun. Jurgį Kolytą, trumpam buvo apsistojęs ir pas Baltrų Sutkų Riogliškių kaime. Jiedu tikriausiai aptarinėjo ir naujos Lekėčių parapijos steigimo reikalus, nors Kudirkai bažnytiniai reikalai gal ir nebuvo svarbiausi. Užtat lekėtiškiams tuo metu jie buvo esminiai, o Baltrus Sutkus kaip šviesuolis kurį lai-

ką jiems buvo vadovas. Mat Nemuniui patvinus, Lekėčių ir kitų aplinkinių kaimų gyventojams Zapyškio bažnyčios pasiekti buvo beveik neįmanoma. Atplėšti nuo bažnyčios lekėtiškiai ir kiti zanavykai jautėsi atskirti ir nuo Dievo, todėl darė viską, kad turėtų savo bažnyčią ir atskirą parapiją. Šis visai suprantamas siekis susikirto su Zapyškio parapijos, gal tikriau su tenyščio klebono interesais. Dar Kolytos pirmatai ėmėsi ryžtingų veiksmų, kad naujoji parapija nebūtų įsteigta. Tų siekių ir Zapyškio klebono atsakomųjų veiksmų pradžia laikytini 1830 metai. Susikirtimai tarp prieštaraujančių pusių ir atvedė prie to, kad galop išaugo Lekėčių gyvenvietė, vėliau tapusi bažnytkaime, dar gal nepabrėžėme, kad 1843 m. Rūdšilio girios pakrastyje aplinkinių kaimų tikintieji pasistatė medinę šiaudais dengtą koplyčią, o jai prižiūrėti – ir nediduką zakristijonosargą namelį. Tačiau vietos žmonių netenkino tik retsykiais užklystantis pamaldų laikyti kunigas. Tai štai knygnešys Baltrus Sutkus XIX a. pabaigoje ėmėsi aktyvios veiklos, kad būtų įkurta Lekėčių parapija. Tarp vietos žmonių ir Zapyškio parapijos įsiplieskęs konfliktas pasiekė mažai ką bendro su krikščioniška morale turinčią įtampą. Baigėsi tuo, kad Baltrus Sutkus buvo apšauktas eretiku ir dar apskūstas rusų valdžiai, o ši Sutkų patupdė į cypę. Šitai tik įkaitino lekėtiškius.

O ką aukštoji bažnytinė valdžia? Ne viską ta bažnytinė valdžia sprendė, o dar paaiškėjo, kad Zapyškio bažnyčios klebonas kun. Valaitis (Valančius) Varšuvoje turėjo bičiulį, kuris nuslėpdavo visus lekėtiškių prašymus ir raštus gubernatoriui. Kai tiesa išaiškėjo, Varšuvos valdžia rado kitą pretekstą užkirsti kelią lekėtiškių norams. Girdi, parapijai reikia vietos didelėms kapinėms prie bažnyčios, o Lekėčiuose prie koplyčios labai mažos kapinaitės. Gal kitame Lietuvos krašte padėtis būtų be išeičių, bet mes kalbame apie Lekėčius ir ypatingą lekėtiškių, apskritai zanavykų, sumanumą. Kad jau kapinės per menkos, tai jas reikia padidinti. Per naktį vieningai ėmėsi šį darbą spėjo padaryti: aptvėrė Rūdšilio girios dalį, supylė dirbtinius kapų kupstus, pastatė arba prie medžių prikėlė vieną kitą kryžių – štai kokios didelės mūsų kapinės.

Tos ilgai besitęsios kovos peripetijos labai įdomios, nes atspindi žmonių būdą, santykius su valdžia, kai tekdavo ieškoti kompromisų, bet svarbiausia, kad Baltraus Sutkaus ir kitų šviesuolių kova bei triūsas baigėsi pergale. Padėjo Zyplių dvaro savininkas grafas Tomas Potockis ir Vladislavovo (Naumiesčio) apskrities viršininkas. 1906 m. spalio 4 d. į Lekėčių bažnyčią įžengė paskirtasis pirmas naujos parapijos klebonas kun. Justinas Staugaitis, būsimasis Telšių vyskupas, 1918 m. Vasario 16-osios Akto signataras.

Galima drąsiai pasakyti, kad visos šios peripetijos pamažu grūdino ypatingą ne tik zanavykų, bet ir Lietuvos žmonių charakterį, padėjo sąmonėti, pasijusti lietuviais, kuriems galiausiai tapo būtina turėti savo valstybę. Visi tie takai takeliai vedė į 1918 m. Vasario 16-ąją, kurios 90-ąsias metines šiemet minime kaip ypatingą datą. Kartu su Sąjūdžio 20-mečiu.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Atkelta iš 1 p.

ėmėsi rašyti knygą apie taip jį sudominusį lietuvių, kuris ketvirtį amžiaus gyveno Bulgarijoje ir skyrė šios šalies žmonėms vaisingiausias savo gyvenimo ir kūrybos metus. Kuo labiau jis gilinosi į šią stebėtiną asmenybę, tuo labiau jautė, kad privalo savo tėvynainiams papasakoti apie šį lietuvių kuo paprastesniais žodžiais. Pats šio žmogaus gyvenimas toks turiningas, įdomus, kad nereikia jokių pagražinimų, dirbtinių būdų norint jį sureikšminti, pateikti patraukliai, nes pati asmenybė, o ypač jo veikla ir darbai yra tiek prasmingi, kad reikia juos tik tinkamai parodyti.

Kokią gyvenimo patirtį, o svarbiausia – kūrybinės veiklos krūvį tuo metu jau buvo sukaukęs pats Petko Mangačevas? Gimęs 1941 m., baigė Sofijos Šv. Klimento Ochridiečio universiteto Istorijos ir filosofijos fakultetą. Taip parašyta trumpoje P. Mangačevo gyvenimo santraukoje, nors labai abejotina, kad šventojo vardu universitetas buvo vadinas ir Todoro Živkovo laikais, kai Bulgarijoje buvo statomas paminklas Aliošai, tarybiniam kariui išvauduotojui, o pati šalis laikyta kone uoliausia Tarybų Sąjungos priesakų vykdytoja. Pavadinimai keičiasi, kaip ir gyvenimas... Juk ir Lietuvoje neteko girdėti, kad kas nors būtų baigęs Vilniaus valstybinį Vinco Mickevičiaus-Kapsuko universitetą. Ne, sakome – Vilniaus universitetą, taip trumpindami kratomės ideologinių klišių ir slogokos praeities, kurią juk ne savo noru rinkomės.

DAKTARAS JONAS BASANAVIČIUS.

Ar šiandien mums nėra per didelis?

Svečias iš Bulgarijos Petko Mangačevas pasakoja, kaip rašė knygą apie Joną Basanavičių Bulgarijoje; verčia prof. Sergejus Temčinas, toliau sėdi dr. Albinas Visockis, Eglė Paškevičiūtė-Kundrotienė, dr. Rimantas Miknys ir dr. Sigitas Narbutas

1905 m. Bulgarijos spaudinių jūroje. Nebuvo tikras, kad ir Bulgarijos archyvuose jam pavyks rasti pakankamai duomenų apie Basanavičių, bent jau tiek, kad pavyktų atlikti tegul ir kuklų, bet visuomenei naudin-

pija. Šių eilučių autoriaus duomenimis, vienas šios knygos egzempliorius yra Lietuvos MA bibliotekoje, o antrą turi Lietuvių kalbos instituto darbuotojas bulgaristas prof. dr. Sergejus Temčinas.

Prarastas kapas

Per knygos pristatymą jos autorius daugiausia dėmesio skyrė ne tiek knygos puslapiuose atsiradusiems tyrinėjimų sėkmės įrodymams, kiek problemoms, kurių net ir labai stengiantis jam iki galo nepavyko išsiaiškinti. Vienas tokių dalykų – J. Basanavičiaus žmonos Gabrielos Eleonoros Mol (Mohl, 1861–1889) kapas. Ji palaidota Lomo (tuo metu – Lom Palanka) miesto bulgarų kapinėse. Šiandien niekas negalėtų pasakyti, kur yra buvęs tas kapas. P. Mangačevas siuntė elektroninius ir įprastus laiškus paštu į visas įmanomas Lomo miesto įstaigas, bet nė iš vienos negavo atsakymo.

Kodėl būtent šiam kapui tyrinėtojas skyrė tiek dėmesio? Pirmiausia dėl to, kad kapo vieta pamiršta. Siekdamas nustatyti ir atstatyti kapo vietą, P. Mangačevas tvirtina norįs taip išreikšti gilią pagarbą tiek artimiausiam dr. Jono Basanavičiaus žmogui, tiek jam pačiam.

Giliai širdyje tikėjosi aptikti paties Basanavičiaus ranka rašytus dokumentus. Mat mirus katalikei Gabrielai Eleonorai Mol dėl katalikų kunigų stokos Lomo mieste gedulingos pamaldos – taip spėja P. Mangačevas – tikriausiai buvo laikomos bulgarų šventykloje pagal stačiatikių papročius. Prieš šią gedulingą procedūrą turėjęs vykti susirašinėjimas su Bulgarijos bažnyčių atstovais, gali būti Basanavičiaus rašytas prašymas, ir tai būtų šį spėjimą patvirtinantis dokumentas. Remiantis tokiu prašymu, katalikų tikėjimo asmuo, neprieštaraujant Bulgarijos Bažnyčios kanonams, galėjo būti įrašytas į bažnytines knygas nurodant laidojimo datą ir kapinių sklypo vietą.

Jono Basanavičiaus žmonos kapo vieta kadaise yra domėjęsis ir Al-

binas Visockis, knygos *Bulgarija, Basanavičius, Lietuva* (Mokslas, 1992) autorius. Jis priminė štai ką. Kapinės Lomo mieste neišliko, panašiai kaip ir daug senų, istorinę vertę turėjusių kapinių Lietuvos miestuose ir miesteliuose. Todėl Gabrielos Eleonoros Mol kapo rasti jau nepavyks. Dar pridursime, kas buvo skelbta J. Basanavičiaus *Rinktinių raštų* knygoje (1970, Vilnius, p. 37, 396). Laidota ištis pagal bulgarų stačiatikių Bažnyčios papročius. Prieš užvožiant dangtį vienas bulgaras patarė į karstą įdėti pinigė-

lį – to reikalaujamas gilios senovės paprotys. Ant žmonos kapo Lom Palankos kapinėse Basanavičius pastatė juodo marmuro paminklą, bet jau 1936 m. iš jo buvo likusios tik skeveldros.

Kita vertus, šis liūdnas faktas nenubraukia P. Mangačevo išsakytos minties, jo puoselėjamo troškimo. Jei kapo vietos aptikti neįmanoma, buvusių kapinių teritorijoje, net jeigu ji ir užstatyta, galima rasti vietas ir pastatyti atminimo ženklą, kad toje vietoje buvo palaidota tiek daug Bulgarijai nusipelnusių dr. Jono Basanavičiaus žmona. Žinant ir vis labiau įsitikinant, su kokia pagarba bulgarai mini J. Basanavičių, toks sprendimas atrodo visai įmanomas.

J. Basanavičius ir Pastero institutas

Kita problema, kurios P. Mangačevui taip pat nepavyko iki galo išsiaiškinti, yra ne mažiau intriguojanti ir reikalauja papildomų tyrinėjimų.

Knygoje autorius užsimena, kad dr. J. Basanavičius buvo, galimas dalykas, vienas pirmųjų Europos gydytojų, pastebėjusių Luji Pastero (Louis Pasteur, 1822–1895) Paryžiuje padarytus atradimus – vakcinų atradimą ir veiksmingą taikymą kovojant su infekcinėmis ligomis. Negana to, Basanavičius iškart teisingai suvokė ne tik mokslinę, bet ir praktinę tų atradimų reikšmę.

Būtent dr. J. Basanavičiaus iniciatyva ir pastangomis Lomo bendruomenė pradėjo kasmet į Pastero (tada – Mikrobiologijos) institutą Paryžiuje siųsti 100 auksinių levų – tais laikais didelę sumą. Telegrafu gavęs pranešimą apie išsiųstus pinigus Pastero institutas nedelsdamas už tą sumą į Lomą išsiųsdavo atitinkamą kiekį vakcinos prieš pasiutligę, maliariją ir kitas žmonių kankinusias ligas.

P. Mangačevui kilo lyg ir visiškai natūralus klausimas: kas iš Bulgarijos galėjo susirašinėti su Pastero ins-

Bulgarijos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvoje Ivanas Pentchevas Dantchevas su Lietuvos MA bibliotekos darbuotojomis Egle Paškevičiūte-Kundrotiene ir Jadvyga Kulikauskiene, kurios š. m. birželio 2–27 d. stažavosi Bulgarijoje, rinko medžiagą J. Basanavičiaus literatūros rodyklei

Petko Mangačevas stažavosi Paryžiuje (Sorbona, 1968) ir Maskvoje (M. Lomonosovo valstybinis universitetas, 1972), daug metų dirbo įvairiose Bulgarijos žurnalų ir laikraščių redakcijose, buvo ir vyriausiuoju redaktoriumi. Baigęs žurnalistą karjerą dirbo auklėtoju Sofijos našlaičių namuose (1996–2004), Sofijos universitete įgijo socialinės pedagogikos specializaciją (1999), jam suteiktas mokytojo profesinis kvalifikacinis laipsnis (2001). Pastaraisiais metais išleido tris knygas: apsakymų rinkinį *Vieno gyvenimo kronika* (2006), *Dr. Jonas Basanavičius – gyvenimas ir veikla Bulgarijoje* (Sofija, 2007) ir *Dr. Nikolaj Nikolajev – gyvenimas ir veikla (1887–1960)* (Sofija, 2007).

Kaip sekėsi rinkti medžiagą knygai apie iškilų lietuvių? Prisipažįsta, jog iš pradžių nelabai tikėjosi rasti pakankamai paties Basanavičiaus straipsnių ir kitų rašinių milžiniškoje 1880–

gą tyrimą apie šios asmenybės gyvenimą ir veiklą.

Vis dėlto kuo labiau gilinosi, kuo daugiau medžiagos pavykdavo aptikti, tuo iškilesni tiriamosios asmenybės bruožai ryškėjo. Įsitikino, kad šis lietuvis buvo labai išsilavinęs žmogus, tikras eruditas ir gili, dvasiškai turtinga asmenybė. P. Mangačevas net ir išleidęs knygą nėra tikras, kad jam pavyko aptikti visus tiriamojo meto Bulgarijos spaudoje spausdintus Basanavičiaus straipsnius, taip pat rasti visus su jo veikla Bulgarijoje susijusius archyvinius duomenis. Bet ir tai, ką pavyko rasti, yra labai reikšminga ir neabejotinai nauja. Galima apgailestauti, kad tik maža dalis net ir lietuvių tyrinėtojų galės susipažinti su P. Mangačevo knyga. Kliūtis ne vien kalbos barjeras, bet ir labai nedidelis knygos tiražas. Bulgarijoje ši knyga jau spėjo dingti iš knygynų lentynų. Net ir per knygos pristatymą jos originalo neišvydome, turėjome tenkintis atšviesta knygos ko-

Jonas Basanavičius su žmona Gabriela Eleonora (1888 m.)

titutu? Veikiausiai asmuo, mokėjęs prancūzų kalbą, gal ir kitas Europos kalbas. Greičiausiai tai turėjo būti J. Basanavičius. Net jeigu tikrų įrodymų kol kas nėra, tai juos reikėtų pasistengti rasti. P. Mangačevas ėmėsi jų ieškoti.

Pirmausia Pastero institutui elektroniniu paštu nusiuntė ilgoką laišką, kuriame išdėstė savo spėjimus, paaiškino, kad domisi daktaro Ivano Bosonovičiaus (taip Bulgarijoje buvo vadinamas ir taip pasirašinėjo mūsų tautietis) susirašinėjimu su Pastero institutu. Mandagiai pasiteiravo, ar kartais institute nėra užsilikusių deponuotų ar nepanaudotų iš Lomo miesto siųstų pinigų?..

Gavo ne itin džiuginantį atsakymą, kad visi Luji Pastero šeimos archyvai esą įslaptinti. Vis dėlto iš atsakymo buvo galima pajusti – bent jau tarp eilučių – šokių tokį šviesos spindulį, kad tuose archyvuose gal ir įmanoma rasti tam tikrų to susirašinėjimo pėdsakų.

Po kiek laiko P. Mangačevas vėl kreipėsi į Pastero institutą su pasiūlymu parašyti straipsnį apie dr. J. Basanavičių, kuris pirmasis Bulgarijoje įvertino L. Pastero atradimo svarbą. Atsakymo nesulaukė, nors P. Mangačevos pasiūlymas buvo siejamas su Pastero instituto 120

kinti. Jeigu manyta, kad tiesiai – arčiau, o aplinkui – greičiau, tai neišvairiai pataikyta, nes bulgarams tokia logika negalioja, kaip tuoj pamatysime. P. Mangačevas Bulgarijos archyvuose rado savaip įdomų susirašinėjimą tarp aukštųjų valstybės institucijų, iš kurio matyti, kad nėra nieko lėtesnio už aukštųjų instancijų susirašinėjimą. Kartais gali atrodyti, kad lenktyniauta, kas ilgiau rengs atsakymą.

Pradėsime nuo Bulgarijos ambasados Paryžiuje konsulinio skyriaus laiško, išsiųsto Bulgarijos užsienio reikalų ir tikybos ministerijai (datuotas 1929 m. vasario 28 d.). Laiške rašoma, kad vienas didžiųjų Lietuvos patriotų dr. Jonas Basanavičius Bulgarijoje gyveno 25 metus nuo 1880 iki 1905 m. Atvykęs į Bulgariją iš Rusijos buvo paskirtas gydytoju valstybės tarnybon Lome (Lom Palankoje), vėliau – Elenoje, pagaliau perkeltas į Varną, kur gyveno iki grįžimo į tėvynę 1905 metais. Gyvendamas Bulgarijoje dr. J. Basanavičius paskelbė kelis mokslinius ir istorinius darbus, parašė daug straipsnių įvairiems laikraščiams ir žurnalams. 1901 m. paskelbė veikalą, skirtą Bulgarijos sanitarinės etnografijos medžiagai. Žurnaluose ir laikraščiuose paskel-

Renginio dalyviai ir svečiai

minėtų publikacijų egzempliorių. Pasiuntinybė Paryžiuje turi garbės prašyti Gerbiamąją Ministeriją duoti reikiamus nurodymus, kad būtų pagelbėta Lietuvos vyriausybei.

Iš šio atpasakoto laiško turinio P. Mangačevas daro išvadą, kurios ir mums įdomios. Iš tarnybinio susirašinėjimo dokumento aiškiai buvo galima pajusti didelę pagarbą dr. J. Basanavičiaus asmenybei, jo istorinę reikšmę. Atkreipiamas dėmesys į konkrečias geografines vietas, kuriose vykdyta J. Basanavičiaus skelbtų darbų paieška. Miestai, kuriuose jis dirbo, išvardyti laikantis chronologinės sekos: Lomas, Elena ir Varna.

Rašte atsispindi nuoširdus Lietuvos vyriausybės noras surinkti dr. Jono Basanavičiaus publikacijas siekiant jas išsaugoti ateities kartoms Lietuvoje. Šis siekis ir šiandien P. Mangačevui kelia susižavėjimą.

Geriau vėliau negu niekada

Kaip Bulgarijos užsienio reikalų ir tikybos ministerija reagavo į Bulgarijos ambasados Paryžiuje konsulinio skyriaus laišką? Tarp susirašinėjusių institucijų Bulgarijoje prasidėjo grandininė reakcija. Pirmiausia Užsienio reikalų ir tikybos ministerija nusiuntė laiškus Liaudies švietimo ministerijai, Vidaus ir liaudies sveikatos reikalų ministerijai, taip pat Liaudies sveikatos vyriausiajai valdybai. Rašte rašoma, kad Užsienio reikalų ir tikybos ministerija išsiųsdama laiškus pridėda Caro pasiuntinybės Paryžiuje vasario mėn. rašto laiško kopiją, prašo minėtas ministerijas ir Liaudies sveikatos vyriausiają valdybą imtis reikiamų veiksmų pagal Lietuvos vyriausybės prašymą ir nusiųsti jai norimas publikacijas.

Reikia manyti, kad minėtos ministerijos ir valdybos ne itin greitai ėmėsi veiksmų, nes 1929 m. spalio 29 d. Užsienio reikalų ir tikybos ministerija vėl parašė laišką, kuriame Liaudies švietimo ministerija prašoma atsakyti į atitinkamo numerio ankstesnį laišką dėl velionio dr. Basanavičiaus, buvusio valstybės tarnybos gydytojo Lome, Elenoje ir Varnoje skelbtų darbų surinkimo.

Kad Liaudies švietimo ministerijos operatyvumas nebuvo sektino pavyzdžio, matome iš Užsienio reikalų ir tikybos ministerijai adresuoto 1930 m. liepos 18 d. laiško. Jame rašoma, kad priede siunčiamas ministerijos leidžiamas *Tautosakos*

mokslo ir literatūros rinkinys ir trys Basanavičiaus darbų kopijos, prašoma persiųsti visa tai į Bulgarijos pasiuntinybę Paryžiuje.

1930 m. liepos 21 d. Užsienio reikalų ir tikybos ministerija laiške informavo Bulgarijos ambasados Paryžiuje konsulinį skyrių, kad laiško priede siunčia Caro pasiuntinybei ministerijos leidžiamo *Tautosakos mokslo ir literatūros rinkinį* bei tris Basanavičiaus darbų kopijas prašydama perduoti Lietuvos vyriausybei.

Kaip matome, ilgo susirašinėjimo rezultatas nebuvo labai įspūdingas, bet neblogai atspindi to meto valstybės institucijų veiklos stilių.

Tai štai to susirašinėjimo kopijas P. Mangačevas įteikė Lietuvių kal-

bos instituto direktorei dr. Jolantai Zabarskaitei. Įteikė ir Bulgarijos caro rūmų kanceliarijos Sofijoje vieno egzemplioriaus tiražu išleisto oficialaus leidinio *Bulgarijos ordinais nuo 1879 iki 1900 m. imtinai apdovano-tų asmenų sąrašas* kopiją. 133 to sąrašo puslapyje randame Lomo apskrities gydytojo dr. Jono Basanavičiaus pavardę. P. Mangačevas taip pat padovanojo dviejų dr. J. Basanavičiaus publikacijų, kurias prieš 80 metų siekė įsigyti Lietuvos vyriausybė, kopijas. Kaip matome, vienas asmuo kartais gali padaryti daugiau negu kelios valstybės institucijos.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Prof. Sergejus Temčinas verčia svečiui Petko Mangačevui renginio pranešėjų kalbas

metų gyvavimo sukaktimi, minima 2008 metais.

Bulgarų žurnalistui nepavyko prasimušti pro Pastero instituto, gal ir šio žymaus mokslininko palikuo-nių šiandienos įpročių ir susiklosčiusių tradicijų akmeninę sieną. Gal pavyktų Lietuvos tyrinėtojams, ypač jei šį siekį palaikytų ir Lietuvos valstybės oficialioms institucijoms?

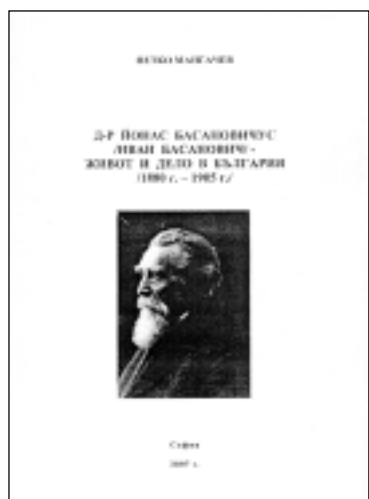
Aplink ne visada greičiau

P. Mangačevas į Lietuvių kalbos institutą atėjo ne plikomis rankomis, bet padovanojo vertingų dokumentų kopijų. Pirmasis dokumentų rinkinukas – tai tarnybinio susirašinėjimo tarp Bulgarijos valstybinių įstai-gų dėl dr. Jono Basanavičiaus publikacijų Bulgarijos spaudoje paieškų.

Paieškos buvo pradėtos Lietuvos Respublikos vyriausybės iniciatyva. Praėjus trims dienoms po Lietuvos patriarcho mirties (kaip ir žmona, jis mirė vasario 16 d.) 1927 m. vasario 19 d. Lietuvos vyriausybė oficialiai kreipėsi į Bulgarijos ambasadą Paryžiuje prašydama atsiųsti Bulgarijoje skelbtus J. Basanavičiaus mokslo darbus ir straipsnius. Kaip matome, kreiptasi ne tiesiogiai į Bulgarijos valstybines įstaigas, bet gerokai aplinkiniu keliu – per Bulgarijos ambasadą Paryžiuje. Kodėl? Būtų įdomu išsiai-

bė publikacijas apie teisės medicinos aktą dėl tulžies pūslės trūkio (Varnos medicinos draugijos *Medicinos žurnale*), sanitarijos padėti Varnos mieste (Varnos manicipaliniam laikraštyje), mažą komentarą dėl ragaišio Viešpačiui (literatūros ir mokslo žurnale *Trud*).

Toliau rašoma, kad šiam patriotui mirus, Lietuvos vyriausybė, norėdama surinkti kuo daugiau jo Bulgarijoje skelbtų darbų ir mokslinių straipsnių, per savo įgaliotąjį ministrą Paryžiuje kreipėsi į Bulgarijos pasiuntinybę, prašydama atlikti reikiamas paieškas ir pristatyti po vieną

Bulgarijoje išleistos knygos viršelis

Jonas Basanavičius prie žmonos kapo (1889 m.)

Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia – pleištas vokiečių rankose

Prof. Arnoldas Piročkinas

Pradžia Nr. 14

Šiandien, net ir paskyrus daug laiko papildomiems tyrimams, vargu ar pavyktų visai teisingai įvertinti šį įvykį – kiek čia kaltės tenka krikščionių demokratų partijos politikai. Tačiau viena aišku, kad laikraštis šiuo kartu, skubėdamas ją „demaskuoti“, lietuvių pusei nepasitaravo. Vokietininkams įduotas dar vienas „objektyvus“ argumentas, kad didlietuviai stiprina Klaipėdos krašte katalikų ekspansiją. Tad ginantis nuo jos kaip tik reikia stipriau laikytis įsikibus į „motinos bažnyčios“ Prūsijoje skverną!

Tačiau bene pikčiausi po 1920 m. birželio visų sudarytų Lietuvos vyriausybių, kur kelerius metus vyravo krikščionys demokratai, kritikai buvo Antano Smetonos ir Augustino Voldemaro vadovaujamos *Pažangos* partijos (po 1924 m. pavirtusi Lietuvių tautininkų sąjunga) publicistai. Jų beato-dairiškų puolimų neišvengė nė vyriausybės politika Klaipėdos krašte. Tuo atžvilgiu gal didžiausio vokiečių pritarimo sulaukė A. Smetonos straipsnis *Mažiau teatralumo, daugiau rimtumo* (*Tautos vairas*, 1924 05 08, Nr. 9, p. 1–4). Straipsnio ištraukas, kur kalbama apie nevykusią Lietuvos vyriausybės politiką po 1923 m. sukilimo Klaipėdos krašte, su pasimėgavimu citavo ir komentavo straipsnyje *Smetona und Memelländischer Kulturbund* (*Smetona ir Klaipėdos kulturbundas*) atkakliausias lietuvių priešininkas *Memeler Dampfboot* (1. *Beilage des Memeler Dampfboots*, den 25. Mai 1924, Nr. 123).

Tad ir mes pasidomėkime, kuo A. Smetonos mintys buvo tokios patrauklios šiam vokiečių ruponui – pacituokime tuos pasazus, kur buvęs Pirmasis Lietuvos prezidentas ir gerai vokiečiams žinomas Lietuvos Respublikos vyriausybės vyriausiasis įgaliotinis (1923 01 20–04 20) kalbėjo apie lietuvių politiką Klaipėdos krašte. Apskritai aptaręs visokias nesėkmes, jis be užuolankų išdorojo: „Tačiau niekur tiek nepaaiškėjo mūsų politinės nuovokos stoka, kiek Klaipėdos krašte [...]“ Šį teiginį parėmė pavyzdžiu, kaip Lietuvos susisiekimo ministerijos geležinkelio valdyba, perėmusi Klaipėdos krašto geležinkelius (patiksliname: plačiuosius. – A. P.), nepaisydama lietuvių deklaruojamo ir siekiamo abiejų kalbų lygiateisiškumo, geležinkelio stotyse pavadinimus parašė tik lietuviškai. Tuo buvo įžeisti ir papiktinti vokiečiai. Gal iš tiesų čia A. Smetonos būta teisus – nesiginčykime. Tačiau toliau eina nemaža pastraipa apie Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčios atskirimo nuo Rytų Prūsijos bažnytinių institucijų kritika. Šią pastraipą pateikiame išties:

„Arba vėl kitas pavyzdys, – tęsia kritiką A. Smetona. – Vos spėjo Lietuvos valdžia pasirašyti Klaipėdos Statutą, tuojau buvo pašalintas iš ten evangelikų superintendantas, o jo vieton paskirtas komisaras, Direktorijos pirmininko giminaitis. Padaryta dviguba klaida: neatsargiai įsikišta į tikybos organizaciją ir jon išpraustas „savo“ žmogus, pirma nereorganizavus to reikalo įstatymų keliu. Žinoma, negali būti valstybės valstybėje, negali Rytų Prūsai iš Karaliaučiaus vadovauti Klaipėdos evangelikų bažnyčioje, bet taip pat negalima perversmu kitaip pastatyti to dalyko. Šiaip ar taip Klaipėdos kraštas, mažomis išimtimis, yra evangelikų kraštas, čia yra solidarūs vokiečiai ir lietuviai, todėl netaktingu žingsniu įžeidžiama visa tikinčiųjų visuomenė. Tegu būtų išskyrusi Klaipėdos tikybos reikalus iš Rytų Prūsų žinios Klaipėdos autonomine valdžia kontroliuojama mūsų Vyriausybės, tuomet būtų visa tvarkoje“ (p. 2–3).

Gal skaitytojas nėra užmiršęs mūsų straipsnio pradžios, kur parodyta, jog krašto direktorija iš karto vedė derybas su Berlyno vyriausiąja bažnyčios taryba. Buvo susitarta dėl būsimų abiejų bažnyčių santykių. Tad belieka tik stebėtis, kad teisininkas, valstybės veikėjas, betarpiškas įvykių liudytojai rašo, jog superintendantas nei iš šio, nei iš to „tuojau buvo pašalintas“ ir jo vieton paskirtas komisaras. Atseit evangelikų kunigas Valentinas Gailius paskiriamas komisaru todėl, kad buvęs „savo žmogus“ direktorijos pirmininkui Viktorui Gailiui. Tas „tuojau“ – tai daugiau kaip metai, kai pradėjo darbą Viktoro Gailiaus direktorija. Superintendantas Gregoras ir toliau liko savo vietoje: jos komisaras Valentinas Gailius neužėmė – superintendantu niekada nesivadino. Jo įgaliojimų laikas buvo apribotas – kol reorganizuotos, atskirtos Klaipėdos krašto bažnyčios sinodas pradės jai vadovauti. Postringavimas, kad Klaipėdos kraštas – evangelikų kraštas, yra beprasmiškas: atsiskyrimo šalininkai ir vykdytojai taip pat evangelikai. Nė vienas, net veidmainiškai skamba paskutinis pastraipos sakiny: abiejų bažnyčių atskirimo procedūrai turėjusi vadovauti Klaipėdos autonomine valdžia. O juk tuo metu, kai imtasi šio žygio – atskyrimo, kaip tik direktorija buvo aukščiausia krašto autonomine valdžia: už ją aukštesnė valdžia – krašto seimelis pirmą kartą buvo išrinkta tik 1925 m. spalio 19 dieną.

„Šiuos du čia pateiktus ir kitus panašius atsiliepimus apie lietuvių politiką ir visų pirma tikybinius santykius Klaipėdos krašte po 1923 m. prijungimo prie Lietuvos Respublikos vargu ar galima laikyti blaivia analize ir objektyvia kritika. Tokiais atsiliepimais gali nebent remtis mūsų XXI a. pradžios istorikai, kurie kažkodėl suinteresuoti, prisidengę „objektyvumo“ skraiste, dergti Lietuvos pastangas atgauti Vakaruose sritis ir jose įsitvirtinti.

A. Smetona straipsnį išspausdino praėjus mėnesiui po to, kai jau buvo žinomas vokiečių atsakomasis kirtis direktorijai ir jos paskirtajam bažnyčios komisarui. Balandžio 10 d. *Memeler Dampfboot* Nr. 86 buvo išspausdinęs neilgą, bet iškalbingą iš Berlyno gautą informaciją *Kunigo Gailiaus atleidimas iš pareigų*. Vienu sakiniu pranešama: „Vyriausioji evangelikų bažnyčios taryba, kaip mes patyrėme, kunigui Gailiui, kuris

sutiko paskiriamas bažnyčios komisaru Klaipėdos krašte, yra pradėjusi oficialią drausminę bylą ir iš karto atleido jį iš [kunigo] pareigų.“

Iš laikraščio patyręs apie Berlyne jam keliamą bylą, kunigas Valentinas Gailius tą pačią balandžio 10 d. išsiuntė raštą Vyriausiajai evangelikų bažnyčios tarybai. Pakartojęs laikraščio tekstą, jis nurodė: Šiuo klausimu aš pareiškiu, kad atsisakau būti atsakingas kokiam užsienio žinybai arba netgi būti jos baudžiamas. Drausminė byla yra visiškai beprasme, nes juk man tenka Vyriausiosios evangelikų bažnyčios tarybos įgaliojimai Klaipėdos krašte. Tuo uoliau dabar visomis jėgomis ir man priklausančiomis priemonėmis stengsiuos įgyvendinti Klaipėdos krašto evangelikų parapijų visišką atsiejimą techniniu valdymo požiūriu nuo Vyriausiosios evangelikų bažnyčios tarybos Berlyne. Aš tol nenurimsiu, kol ne-

Kitas incidentas, įvykęs 1924 m. gegužės 4 d. Rusnės bažnyčioje, kuris tendencingai, stengiantis suniekinėti Valentino Gailių, buvo aprašytas Šilutėje leidžiamame laikraštyje *Memelländische Rundschau* to mėnesio 18 d. numeryje. Valentinas Gailius dėl šmeižikiško įvykio vaizdavimo kreipėsi su skundu į direktoriją. Ši administracine tvarka nubaudė laikraštį, sustabdžiusi jo leidimą dvi savaites, 14 dienų – nuo gegužės 23 iki birželio 6 (žr. ten pat, p. 29–35).

Bene ryškiausiai atskleidžia Klaipėdos krašto vokiečių ir lietuvininkų santykių įtampą direktorijos kelta byla superintendantui Gregorui. Ji gana išsamiai aprašyta laikraštyje *Memeler Dampfboot* (1924 m. rugpjūčio 5 d., Nr. 182). Išspausdintame straipsnyje antrašte *Sprendimas dėl Klaipėdos krašto bažnyčios ginčo. Visi krašto direktorijos ir bažnyčios komisaro nutarimai ir potvarkiai teisiškai*

komisaro potvarkiai, kurių kaltinamas (t. y. Gregoras) savo rašte raginęs nevykdyti, esą betgi lygiai neteisėti, kaip ir kovo 22 d. nutarimas (*Valdžios Žinios*, p. 222), kuriuo bažnyčios komisaras grindžias savo įgaliojimus.

Šį teismo sprendimą superintendantas Gregoras straipsnyje *Teismo sprendimo reikšmė bažnyčios ginče* (*Memeler Dampfboot*, 1924 08 07, Nr. 184) su pasitenkinimu įvertino tokiomis žodžiais: „Vargu ar gali būti padarytas blogesnis nuosprendis vyriausybei.“

Žinoma, direktorija nebuvo linkusi tylomis palikti tokio įžūlaus aki-broktšo. Laikraštyje *Memeler Dampfboot* (1924 08 08, Nr. 185) tarnybine tvarka išspausdinamas Viktoro Gailiaus ir Borcherto pasirašytas atsakymas, kuriam tikriausiai redakcija davė pavadinimą *Krašto direktorija prieš krašto teismą*. Pareiškus, kad direktorija nesikėsianti į bažnyčios teisę tvarkyti savo vidaus reikalus ir kad tos teisės nepažeidęs bažnyčios komisaro paskyrimas, sakoma: „Tačiau nuo to visiškai skirtinga Klaipėdos krašto autonomija grindžiama krašto vyriausybės ir Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Klaipėdos kraštui teisė derinti evangelikų bažnyčios santykius su šiomis žinybomis ir užsieniu, ypač teisė atpalaiduoti evangelikų bažnyčių nuo užsienio priklausomybės. Šios teisės iš krašto vyriausybės negali joks teismas atimti, o todėl, kad teismo rūmai šią teisę visiškai neigia, atskleidžia kalbamojo nutarimo visuomeninį-teisinį be-reikšmiškumą.“

Šiandien net neteisėninkui keista, kad teismas, svarstydamas bylą vienu klausimu, be jokio nagrinėjimo priima sprendimą kitu klausimu: šiuo atveju, kad direktorijos 1924 m. kovo 22 d. nutarimas dėl Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios neteisėtas, nelegalus! Ar taip įmanoma teisės teorijoje ir praktikoje? Logiškai mąstant, taip neįmanoma.

Šiaip ar taip, ši byla pirštu prikišamai rodo, kad Klaipėdos krašto teismai buvo šališki. Tuo turėjo progos įsitikinti dar kartą bažnyčios komisaras Valentinas Gailius, kreipęsis į Rusnės teismą dėl vietos kunigo Olofo (Oloff) nepaklusnumo valstybės valdžiai. 1924 m. rugsėjo 6 d. laikraštis *Memeler Dampfboot* (1924 09 05, Nr. 207) straipsnelį *Kunigas Olofas išteisintas*, kuriame aprašoma, kaip Rusnės teismo teisėjas Knaueris sprendė „pavyzdgingai bylą“.

Šie pavyzdžiai rodo, kad išspręsti ginčą dėl bažnyčios statuso administracinio keliu nebuvo vilties. Lemiamą žodį čia turėjo tarti visuomenė, tikinčiųjų masė. Direktorijos vadovybė ir ją remiantys lietuvininkai labai tikėjosi pagalbos iš surinkimininkų ir jų vadovų, vadinamųjų sakytojų. Kadangi šių dienų skaitytojams sąvokos surinkimas, surinkimininkai ir sakytojai beveik nieko nesako, pamėginkime bent keliais žodžiais tuo dalykus apibūdinti. Norintiems apie juos plačiau sužinoti patartina paskaityti Alberto Juškos monografiją *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje* (p. 181–203). Tai bene lengviausiai prieinamas šaltinis. Ypač išsamiai apie surinkimus yra rašęs žurnale *Liuteronų balsas* 2004 m. Nr. 1 pradėtame straipsnyje, vertame studijos vardu, *Surinkimai Mažojoje Lietuvoje* Algirdas Žemaitaitis. Rašinys baigtas tų metų Nr. 5.

Bus daugiau

Palyginti trumpai gyvavęs lietuvių dienraštis „Klaipėdos žinios“

Vokiečių leistas dienraštis „Memeler Dampfboot“ buvo pagrindinė tribūna, iš kurios sklido priešiška nuomonė dėl Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčios atskyrimo nuo Vokietijos

pasiieksiu savo tikslo. Tikriausiai Lietuvos vyriausybė skirs šiam reikalui deramą dėmesį ir gins savo suverenias teises.“ (cituojuama iš: *Zur Vorgeschichte und zur Geschichte des memelländischen Kirchenstreites. Denkschrift mit wichtigen Dokumenten. Zusammengestellt und herausgegeben von Vlt. Gailius, Pfarrer und Kirchenkomissar. – 1924. – S. 24*).

Reikėtų pernelyg daug vietos ir laiko, kad galėtume nuosekliai iki panagių apibūdinti, kaip vyko tolesnis mūsų dėl Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčios. Vokiečių jėgos visų pirma nukreipė savo ugnį į bažnyčios komisarą Valentino Gailių. Kaip jų stengtasi išmušti jį iš balno, daug medžiagos pateikta ką tik nurodytame jo leidinyje. Komisaro priešininkų nevengtą nė asmeniškumą ar artimų šmeižtui kaltinimų, iškreiptų, su tikrove nesutinkančių įvykių, kuriuose dalyvavo Valentinas Gailius, vaizdavimo spaudoje. Tuo atžvilgiu būdingas susidūrimas įvyko 1924 m. vasario 15 d. Šyškrančėje (dabar išnykęs kaimelis, buvęs Atmatos kairiajame krante, žemiau Rusnės miesto, priešais Šyšos žiotis). Per gedulingus pietus po laidotuvių tarp svečių kilusi diskusija dėl lito vertės. Valentino Gailių už kelias kritiškas pastabas apie padėtį Vokietijoje (tada ji išgyveno labai skaudžią krizę) vokietininkai apšaukė „akivaizdžiu visų vokiečių priešu“ (apie šį incidentą žr. Gailius Valentinas. *Zur Vorgeschichte...*, p. 7–15).

negaliojantys ne be tam tikro pasitenkinimo, bet gana dalykiškai išdėstoma, kaip buvo sprendžiama teismuose ši byla.

1924 m. balandžio 11 d. Klaipėdos krašto bažnyčios sinodo komitetas, remdamasis balandžio 3 d. visuotinio parapijų tarybų ir Klaipėdos krašto dvasininkų nutarimu, pareikalavęs nevykdyti vadinamojo bažnyčios komisaro potvarkių. Šį raginimą krašto direktorija palaukė Baudžiamojo kodekso § 110 pažeidimu – kurstymu nevykdyti teisėtų valdžios potvarkių. Todėl ji nurodė pradėti teisminį tyrimą. Krašto prokuratūra išaiškino, kad rašto su raginimu neklausyti komisaro potvarkių autorius esąs vienui vienas superintendantas Gregoras. Suprantama, čia būta „švento“ melo. Šiaip ar taip, prokuratūra kreipėsi į valsčiaus (pirmoji teismo pakopa, tolygi D. Lietuvos taikos teismui) teismą dėl bylos iškelimo Gregorui. Valsčiaus teismas tai darė atsakė, nes minėtame sinodo rašte buvęs grifas „slaptas“, taigi neskiriamas visuomenei, vadinasi, nesąs kurstomojo pobūdžio... Tada prokuratūra iš karto kreipėsi į krašto teismą. Šis liepos 14 d. posėdyje, kuriame bylą nagrinėjo krašto teismo tarėjas Rogė (Rogge), krašto teisėjas dr. Gamringeris (Gammringer) ir dr. Linderis (Linder), skundą atmetė. Laikraštyje išdėstyti atmetimo motyvai. Esą §110 baustiniu kurstymu laiką raginimą nevykdyti teisiškai pagrįsto potvarkio arba potvarkio, priklausančio vyresnybės vidinei kompetencijai. Bažnyčios

„Baltoji banga“ siekia aukštesnės Lietuvos verslo kultūros

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Projekto „Baltoji banga“ asociacijos tarybos pirmininkė Rūta Skyrienė „Baltosios bangos“ pažymėjimą įteikia UAB „Švykai“ direktoriui Vytautui Švykui

Baltosios bangos asociacijos renginys spalio 2 d. įvyko Trakuose asociacijos narės UAB *AJ Šokoladas* patalpose (bendrovės savininkas ir vadovas Algimantas Jablonskas). Naujai išrinkta *Baltosios Bangos* asociacijos tarybos pirmininkė, asociacijos *Investors Forum* vykdomoji direktorė Rūta Skyrienė *Baltosios bangos* pažymėjimus įteikė naujiems asociacijos nariams UAB *Omniteksas*, *Publicum Group* ir UAB *Švykai*.

Toliau prie šokolado ir kavos puodelio vyko diskusija apie *Baltosios bangos* įgyvendinamas skaidraus verslo iniciatyvas, verslo skaidrumą Lietuvoje, *Baltosios bangos* ženklo naudojimo sąlygas ir kitus dalykus.

Baltoji banga – tai pilietinė akcija, ilgalaikis socialinis projektas, kuriuo skatinamas skaidrus verslas Lietuvoje atsisakant ydingo kai kurių darbdavių įpročio dalį atlyginimo savo darbuotojams mokėti „vokeliuose“. Projekte dalyvaujančios įmonės įgyja teisę *Baltosios bangos* ženklu žymėti savo gaminius, teikiamas paslaugas ir komunikacijos dokumentus – reklaminius tekstus, blankus, sąskaitas ir kt. Taip viešai visuomenėje skelbiama žinia, kad įmonė verslą vykdo pagal moralinių vertybių kriterijus, skaidriai ir sąžiningai.

Projektas pradėtas 2007 m. gegužės mėn., o idėja šiam projektui davė pagarsėjęs incidentas Krekenavos agrofirmoje. Mėsos sūdytoja Dalia Budrevičienė darbuotojų susitikime su vienu agrofirmos savininkų paklausė, kodėl dalis darbo užmokesčio jai ir kitiems darbuotojams mokama „vokeliuose“? D. Budrevičienė 2006 m. buvo atleista iš darbo, priversta ilgai bylinėtis su jos paslaugų atsisakiusios agrofirmos vadovais.

Pažymėjime, kad buvę D. Budrevičienės bendradarbiai nepalaikė šio jos žingsnio. Principingumas ir sąžiningumas nebuvo šios agrofirmos darbuotojų siekis. Moteris buvo laikoma išsišokėle. Į viešumą iškėlusį negerus dalykus tarsi pažėdė įmonėje įprastą „tvarką“, taigi pakenkė daugumos interesams. Galima įsivaizduoti sąžiningai pasiryžusios įgyvendinti darbuotojų buse-

na, kai net laimėjusi teismo bylas neteko nuolatinio pragyvenimo šaltinio ir sveikatos. Teisybės ieškotojams Lietuvoje yra ne geriausios sąlygos.

Priminsime, kad *Baltosios bangos* iniciatyvinė grupė Daliai Budrevičienei, pirmajai viešai prabilusiai apie atlyginimus „vokeliuose“, praėjusiais metais kaip kalėdinę dovaną skyrė 2400 litų.

Esame serganti visuomenė, o jei taip, tai reikia gydytis. Vargu ar projekto iniciatoriams tiktų gydytojų nuo šios ligos vardas. Veikia tai pirmasis žingsnis, siekiant aukštesnės verslo kultūros – juk nuo kažko reikia pradėti. Pirmieji pradėjo asociacija *Investors Forum*, Pilietinės visuomenės institutas, Jungtinių Tautų vystymo programa, *Transparency International* Lietuvos skyrius, pilietinis junginys *Dalios sąskaita*, Lietuvos verslo paramos agentūra. Per pusantrų metų spėta pritraukti strateginių partnerių – RIMI Lietuva, *Lifosa*, *TEO LT*, *Danisco Sugar* ir 34 įmonės dalyvės. Tiek jų buvo spalio 2 dieną. Naudodamos *Baltosios bangos* ženklą jos įneša savo indėlį į Lietuvos verslo kultūros ugdymą.

Apmaudu, kad į kvietimą dalyvauti *Baltosios bangos* asociacijos renginyje Trakuose iš Vilniaus atsilies tik viena žurnalistė, nors organizatoriai pasirūpino autobusiuku. (Šių eilučių autorius prie renginio dalyvių prisidėjo pačiuose Trakuose.) Jau įprasta, kad geros iniciatyvos, teigiamai gyvenimo pavyzdžiai nėra dabartinės mūsų žiniasklaidos dėmesio centre. Jeigu būtų pranešta, kad išvykoje bus demaskuoti darbdaviai, mokantys atlyginimus „vokeliuose“, veikiausiai būtų sugužėję dešimtys plunksnos brolių ir sesių. Buvo proga apie tai padiskutuoti su projekto dalyviais ir žurnalistu Vilniaus universiteto Žurnalistikos instituto lektoriumi Romu Sakadolskiu, kuris šį kartą atstovavo projekto *Baltoji banga* iniciatoriams kaip pilietinio junginio *Dalios sąskaita* tarybos pirmininkas.

Projektas *Baltoji banga* tęsis iki š. m. gruodžio 31 dienos. Atsižvelgiant į rezultatus ir reikalingumą, jis gali būti ir pratęstas.

Gediminas Zemlickas

LIETUVOS MOKSLININKAI SKATINAMI RENGTI TARPTAUTINIUS PROJEKTUS

Kad Lietuvos mokslininkai aktyviau rengtų paraiškas pagal tarptautines mokslo programas ir dažniau imtųsi projektų koordinatoriaus vaidmens, Švietimo ir mokslo ministerijos bei Tarptautinių mokslo ir technologijų plėtros programų agentūros specialistai inicijavo tarptautinių paraiškų rengimo išlaidų kompensavimo tvarką.

Ši tvarka numato, kad Lietuvos dalyviams COST (Europos bendradarbiavimo mokslinių ir techninių tyrimų srityje programa), EUREKA (Europos tyrimų, bendradarbiavimo ir plėtros programa), EUROSTARS (Europos mažoms ir vidutinėms įmonėms skirta programa), BONUS (Baltijos jūros mokslinių tyrimų programa), 7BP (Europos mokslinių tyrimų, technologinės plėtros ir demonstracinės veiklos programa) programose bus kompensuojamos paraiškų rengimo išlaidos.

Pastebėta, kad mokslininkai dažnai susiduria su lėšų stygiaus problema konkurencingam mokslo projektui parengti, kuris galėtų laimėti europinį konkursą ir būti finansuojamas Europos Komisijos, tarptautinių ar nacionalinių agentūrų, atsakingų už minėtąsias programas. Todėl iš valstybės biudžeto lėšų numatyta kompensuoti paraiškų rengėjų autorinio honoraro ir komandiruočių išlaidas, ypač reikalingas paraiškoms rengti.

Tikimasi, kad šis skatinimo dalyvauti tarptautinėse mokslo ir technologijų plėtros programose mechanizmas bus veiksmingas. Rengdami projektą dalyviai galės nuvykti į jiems reikalingus susitikimus su tarptautiniais partneriais, apmokėti į projekto darbo grupes įtrauktų vykdytojų darbą.

Valstybės dėmesys tarptautiniams mokslo projektams – ypač svarbus, kadangi dalyvaudami juose šalies mokslininkai pagilina kompetenciją, užmezga naudingų ryšių, pasiekia geresnių rezultatų ar net pelno tarptautinį pripažinimą. Daugiau informacijos žr. tinklalapyje www.tpa.lt.

Jurga Trotienė

Lietuvoje bus įsteigti penki nauji dideli valstybės mokslo centrai

Lietuvoje bus įkurti penki nauji stambūs valstybės mokslo institutai. Tai Gyvybės mokslų centras, Inovatyvios medicinos centras, Gamtos tyrimų centras, Fizinių ir technologijų mokslų centras bei Agrarinių ir miškų mokslų centras.

Pagal Vyriausybės patvirtintą Valstybės mokslinių tyrimų įstaigų tinklo pertvarkos planą dabar veikiantys mokslo institutai bus sujungti su universitetais arba integruoti į didelius valstybės mokslo institutus.

Gyvybės mokslų centro pagrindą *Santaros* slėnyje Vilniuje sudarys Biochemijos ir Biotechnologijos institutai. Į Inovatyvios medicinos centrą integruosis VU Imunologijos institutas bei VU Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institutas. Gamtos tyrimų centro pamatu taps Botanikos instituto, Geologijos ir geografijos instituto bei VU Ekologijos instituto pajėgos. Fizinių ir technologijų mokslų centras *Saulėtekio* slėnyje Vilniuje apims mokslo potencialą, kuris suburtas Chemijos, Fizikos ir Puslaidininkių fizikos institutuose. Agrarinių ir miškų mokslų centras *Nemuno* slėnyje Kaune sujungs Lietuvos miškų, Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės bei Lietuvos žemdirbystės institutų pajėgas.

Visi šie centrai įsikurs mokslo, studijų ir verslo slėniuose bei naudosis bendra atviros prieigos mokslinė infrastruktūra kartu su šalia esančiais universitetais.

„Pirmą kartą per visą nepriklausomybės laikotarpį priimtas strateginis dokumentas, kuriame suplanuota konkreti mokslo institutų integracija, jungiant juos į daug stambesnius valstybės mokslo institutus ar integruojant į universitetus, todėl ši nutarimą galima vadinti istoriniu“, – teigė Švietimo ir mokslo viceministrė Virginija Būdienė.

Taip pat nutarta atlikti galimybių studijas dėl poreikio įkurti Energetinio saugumo centrą, steigti Informatikos ir informacinių technologijų mokslo centrą bei dėl Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų institucijų sistemos konsolidavimo ir plėtros.

Pertvarkos plano tikslas – sudaryti prielaidas naujoms mokslo linioms kurti, suvienijant turimus žmogiškuosius ir materialinius valstybės mokslinių tyrimų įstaigų išteklius bei veiksmingiausiu būdu panaudojant ES struktūrinių fondų ir valstybės biudžeto lėšas mokslinių tyrimų infrastruktūros plėtrai.

Planas parengtas kaip Lietuvos inovacijų infrastruktūros pertvarkos pagrindas. Juo taip pat siekiama atnaujinti viešąjį mokslinių tyrimų potencialą, sudaryti sąlygas jo efektyvesnei sąveikai su studijomis bei verslu ir stiprinti Lietuvos mokslinių tyrimų institucijų tarptautinį konkurencingumą.

Atsižvelgdama į pasaulines mokslinių tyrimų plėtros tendencijas, ateities mokslo iššūkius bei Lietuvos ir užsienio ekspertų ir mokslininkų siūlymus, valstybės mokslinių tyrimų įstaigų pertvarkos planą parengė ir administruoja Švietimo ir mokslo ministerija.

Paskelbti mokslo populiarinimo darbų konkurso laimėtojai

Švietimo ir mokslo ministerija paskyrė premijas mokslo populiarinimo darbų konkurso laimėtojams – geriausiai įvertintų 2007 m. publikuotų mokslo populiarinimo darbų autoriams.

Trimis pirmosiomis premijomis apdovanoti: Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto profesorius habil. dr. Jonas Grigas už straipsnių rinkinį *Mokslas visuomenei*, Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros vedėjas doc. dr. Arūnas Vaicekuskas už leidinį *Vaikams apie senąsias lietuvių šventes*, Kauno technikos kolegijos dėstytojai Vytautas Valinskas ir Alius Noreika bei ekonomistė administratorė Edita Strodonskaitė už mokslo populiarinimo internetinę svetainę www.technologijos.lt.

Keturias antrąsias premijas pelnė: Lietuvos valstybinio žuvivaisos ir žuvininkystės tyrimų centro vyriausiasis specialistas Egidijus Bacevičius už straipsnių ciklą *Pajūrio gamtos reiškiniių stebėjimas – gamtininko gyvenimo būdas ir atsakomybė*, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lietuvių kalbos katedros profesorė habil. dr. Regina Koženiauskienė už knygą *Būkim šviesos ir tiesos vaikai*, Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos mokslų fakulteto Aplinkos tyrimų centro vedėja prof. habil. dr. Vida Mildažienė ir Biologijos katedros laborantas Šarūnas Ašmantas už mokomąjį filmą *Samangyviai* bei Vilniaus universiteto Botanikos ir genetikos katedros profesorius habil. dr. Jonas Remigijus Naujalis už knygą *Paskui augalus po Varėnos apylinkes*.

Taip pat paskirtos aštuonios trečiosios vietos premijos ir keturios paskatinamosios premijos.

Premijas ir padėkos raštus mokslo populiarinimo darbų autoriams numatoma iškilmingai įteikti lapkričio mėnesį.

Kasmetinį mokslo populiarinimo darbų konkursą Švietimo ir mokslo ministerija organizuoja nuo 2003 metų. Konkurso siekiama įvertinti geriausius praėjusių metų šalies mokslo populiarinimo darbus ir paskatinti jų autorius. Svarbiausi konkurso tikslai – propaguoti mokslo svarbą ir įtaką visuomenės raidai, didinti mokslininko profesijos patrauklumą, skatinti mokslo bendruomenės ir visuomenės dialogą bei mokslo populiarinimo darbų autorių tarpusavio konkurenciją, kelti mokslo populiarinimo darbų kokybę.

Knyga apie XIX–XX a. pirmosios pusės ukrainiečių ir lenkų konfliktus

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ
Šiaulių universitetas, Lvovo nacionalinis Ivano Franko universitetas

2006 m. pabaigoje Lvove pasirodė Lvovo nacionalinio Ivano Franko universiteto Eurointegracijos instituto direktoriaus dr. Bogdano Gud (Bogdan Gud) monografija *Arkadijos žūtis: XIX–XX a. pirmosios pusės ukrainiečių ir lenkų konfliktai: etnosocialinis aspektas**, kuri 2008 m. jam tapo pagrindu ginant daktaro (Lietuvoje tai habilituoto daktaro) laipsnį. Monografijos mokslinis redaktorius – prof. Leonidas Zaškilniakas.

Dr. Bogdanas Gudas

Minėtoji studija – ilgamečių tyrimų rezultatas. Mokslininkas nau-

* Богдан Гудь. *Загибель Аркадії: Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів XIX – першої половини XX століття*. Львів. 2006. 448 с.

jųjų laikų lenkų ir ukrainiečių santykių srityje dirba nuo 1995 metų. Šia tematika yra išleidęs knygas *Sudėtin-gas kelias į supratingumą* (1997), *Ukrainiečiai ir lenkai: kas kaltas* (2000), parašęs scenarijus dokumentiniams filmams *Sunki brolystė* (1998), *Brolystės ginklai pasaulio taikai* (2000), parašęs mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių, skaitęs pranešimus respublikinėse ir tarptautinėse konferencijose, davęs ne vieną interviu Ukrainos ir Lenkijos žurnalistams.

Studijos *Arkadijos žūtis* struktūra: Žodis skaitytojui (p. 7–14), Įvadas, (15–30) 5 skyriai (*Sunku lenkui rašyti apie tai...* (31–92); *Po dvigalvio erelio ženklą* (93–180); *Per maištus į „didžiąją ukrainiečių žakeriją“* (181–240); *Ugnimi ir ... kalaviju* (241–306); *Galičo-Voluinės mazgas* (307–376), Išvados (377–386), Bibliografija (387–420), Asmenvardžių rodyklė (kirilica ir lotyniškai) (421–446) ir Turinys (p. 447). Be to, kiekviename skyriuje yra išsamūs paaiškinimai (sąvokos, laikotarpio, istorinės situacijos, asmenybių veiklos) ir nuorodos į archyvinę medžiagą ar literatūrą.

Bogdano Gud monografijoje etnosocialiniu aspektu nagrinėjami sudėtingi konfliktiniai ukrainiečių ir lenkų santykiai Dešiniakrantėje Ukrainoje, susiklostę XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje.

Mokslininko B. Gud nagrinėjamoje temoje yra išskirti keturi esminiai naujų ir naujausių laikų istorijos tarpniai (XVIII a. pab.–XIX a.

septintojo dešimtmečio vidurys; XIX a. paskutiniai dešimtmečiai–XX a. pradžia; Pirmasis pasaulinis karas ir Ukrainos nacionalinė revoliucija; XX a. 3–5 dešimtmečiai), etnosocialiniu aspektu tyrinėjama ukrainiečių ir lenkų konfliktų plėtra ir jų kaita iki galutinio teigiamo išsprendimo ukrainiečių naudai, t. y. lenkų žemvaldžių viešpatavimo likvidavimo.

Itin svarbi istorijos mokslui autoriaus pateikta išsami istoriografija (Ukrainos, užsienio valstybių ir ukrainiečių diasporos tyrimai, gausios naujos archyvinės medžiagos analizė), kurioje tyrinėtojas gvildena: Rusijos imperijos aneksuotą Kijevo, Voluinės ir Podolės žemių padėtį akcentuodamas naujus, iki tol nenagrinėtus faktus apie naujo ukrainiečių ir lenkų etnosocialinio konflikto etapo pradžia; Dešiniakrantės Ukrainos socialinio ir ekonominio vystymosi ypatybes ir kovą dėl žemės tarp ukrainiečių valstiečių ir lenkų dvarininkų; Politinės ir socialinės padėties aštrėjimą Kijevo, Voluinės ir Podolės žemėse Pirmojo pasaulinio karo ir Ukrainos nacionalinės revoliucijos metu; Ukrainiečių ir lenkų konflikto Rytų Galicijoje ir Vakarų Voluinėje etnosocialinius pagrindus XX a. 3–5 dešimtmečiais ir jų sprendimus.

Monografija svarbi ir vertinga tuo, kad mokslininkas Bogdanas Gud, išaiškinęs naujus šaltinius, atskleidė XVIII a. pabaigos socialinę ir ekonominę ukrainiečių valstiečių ir lenkų šlėktų padėtį Rusijos imperijos

aneksuotose Kijevo, Voluinės ir Podolės žemėse, akcentavo ukrainiečių valstiečių padėties pablogėjimą (dvarininkai, remdamiesi Rusijos teise, nepaklusnius valstiečius galėjo išsiųsti į Sibirą ar atiduoti į rekrūtus), aštrius etnosocialinius ukrainiečių valstiečių ir lenkų santykius. B. Gud mokslinė monografija aktuali ir tuo, kad tyrinėtojas atskleidė Rusijos imperinės valdžios vykdytą „Skaldyk ir valdyk“ politiką, parodė, kad 1830–1831 m. Lapkričio sukilimo metu Dešiniakrantės Ukrainos valstiečiai tapo neutralūs rusų valdžios kovoje su lenkais, nors tuo metu dar negausi Ukrainos inteligentija palaikė Rusiją. Autorius analizavo 1863–1864 m. Sausio sukilimą ir aštuntajame dešimtmetyje vėl paaštrėjusius ukrainie-

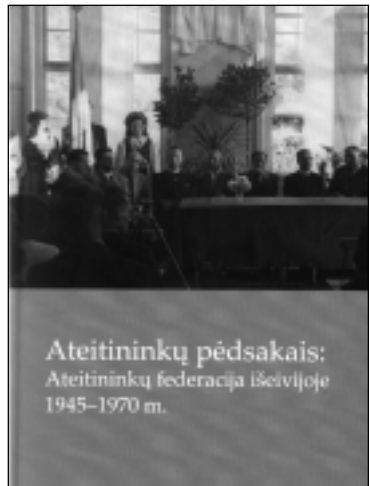
čių valstiečių ir stambiųjų lenkų žemvaldžių santykius.

Studijoje autorius apžvelgė lenkų magnatų, dvarų savininkų, vidutinės ir smulkiosios šlėktos tapsmą bolševizuotų rusų armijos karių antidvarinikiškos propagandos aukomis.

Mokslininkas Bogdanas Gud ištyrė Pirmojo pasaulinio karo ir Ukrainos nacionalinės revoliucijos metu paaštrėjusią politinę ir socialinę situaciją, pasiekusią savo apogėjų, ir atskleidė lenkų žemvaldžių viešpatavimo likvidavimą. Be to, detalizavo ukrainiečių ir lenkų konflikto baigiamąją fazę – Antrojo pasaulinio karo ir pokario įvykius: Dešiniakrantę Ukrainą, kaip Baltijos ir kitos šalys, buvo prijungta prie Maskvos.

Prof. B. Gud monografijos pristatyme rašoma, kad ja „galės pasinaudoti įvairių šalių mokslininkai, tyrinėjantys nurodytą laikmetį, Naujųjų ir Naujausių laikų istorikai, rengdami vadovėlius aukštųjų mokyklų studentams, ir visi, kurie domisi ukrainiečių ir lenkų santykių teorija bei istorija“. Ji turėtų sudominti ir lietuvių mokslininkus, tyrinėjančius lietuvių ir lenkų santykius: tai leistų nauju aspektu pažvelgti į lietuvių ir lenkų konfliktus. Galima tikėtis, kad ateityje ši monografija bus išversta į lietuvių kalbą, o kol to nėra, su Bogdano Gud monografija *Arkadijos žūtis* galima susipažinti Vilniaus universiteto Filologijos fakultete esančioje Taraso Ševčenkos vardo auditorijoje.

Svarbus dokumentų rinkinys

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ
Šiaulių universitetas, Lvovo nacionalinis Ivano Franko universitetas

Istorijos, kultūros istorijos tyrinėtojai, o ypač susiję su lietuvių veikla išėivijoje sulaukė reto dokumentų rinkinio: *Ateitininkų pėdsakais: Ateitininkų federacija išėivijoje 1945–1970 m.* Tai Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių išėivijos instituto bendras leidinys*.

Dokumentų rinkinį sudarė, įvadą ir komentarus parašė dr. Ilona Bučinskytė. Darbo recenzentai: dr. Juozas Banionis ir dr. Alma Stasiulevičiūtė.

Knygoje chronologiškai pateikti 213 dokumentų iš dviejų Amerikos archyvų: *ALKOS* ir Lituanistikos studijų ir tyrimų centro, esančio Pasaulio lietuvių archyve, kuriuose mokslininkei Ilonai Bučinskytei teko pasidaruoti.

Ilona Bučinskytė, 1996 m. baigusi Mažeikių miesto Merkelio Rač-

* *Ateitininkų pėdsakais: Ateitininkų federacija išėivijoje 1945–1970 m.* / sudarytoja Ilona Bučinskytė. Vilnius: *Versus aureus*. 2008. 700 p.

veiklumo“, tačiau „beveik visur ateitininkai tapo neatsiejamu krašto lietuvių bendruomenės elementu, vertinamam už visuomeninę ir kultūrinę veiklą“ (p. 39).

Rinkinyje dokumentai suskirstyti į tris dalis. Pirmojoje dalyje spausdinami dokumentai, liudijantys ateitininkų veiklą 1945–1950 m. laikotarpiu (DP, t. y. perkeltųjų asmenų stovyklose). Antrosios dalies dokumentai atspindi ateitininkų istoriją emigracijoje, išvykus iš DP stovyklų. Trečioji dokumentų dalis – ateitininkų istorija „kraštuose“ (anot autorės, „šis terminas vartotas šaltiniuose ir suvoktas kaip valstybė ar žemynas“).

Dokumentų rinkinyje pateiktos santrumpos (p. 43–45), asmenvardžių rodyklė (p. 685–698).

Autorė aiškina, kad „rengiant dokumentų rinkinį, dokumentams buvo sudaryta redakcinė antraštė ir dokumento legenda. Redakcinėje antraštėje nurodomas dokumento numeris ir dokumento pavadinimas. Dokumento legendoje nurodoma, kokiam archyve saugomas publikuojamo dokumento originalas; taip pat archyvinis fondas, aprašas, byla; dokumento lapų numeriai (šie duomenys pateikiami, jei dokumentai yra archyviškai sutvarkyti). Nurodytas dokumento originalumas, parašymo būdas (rankraštis, mašinraštis, rotaprintas ar spaudos originalas)“ (p. 41–42). Čia pateiktas detalesnis aprašas tiems, kurie rengdami archyvinis dokumentus spaudai ar pateikdami juos mokslo darbuose kaip priedus, nežino kaip taisyklingai įforminti dokumentinę medžiagą.

I. Bučinskytė dokumentų rinkinio išnašose pateikia skaitytojui ateitininkijos veiklos faktinę medžiagą, kaip komentarą. Tokie komentarai duoda svarbių papildomų žinių, o ateitininkijos istorijai išėivijoje suteikia platų aspektą. Ir ne tik ateitininkijai – sumaniai parinktų dokumentų rinkinys leidžia pajusti laikmečio dvasią, jis vertingas ir reikalingas tyrinėjantiems išėivijos gyvenimo, veiklos ir mūsų kultūros istorijai.

„PROBLEMOMS“ – 40 METŲ

Prieš 40 metų pasirodė pirmasis Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto periodinio leidinio *Problemos* numeris. To meto Lietuvos intelektualiniame gyvenime tai buvo reikšmingas įvykis, sulaukęs ne tik mokslinės, bet ir skaitančiosios visuomenės didelio susidomėjimo. Tačiau netrukus jis tapo prieštarų vertinimų objektu ir netgi iškilo grėsmė jo egzistavimui. Šie viešieji procesai atliepė sovietinio režimo politines ir ideologines ypatybes. Pastaraisiais metais *Problemos* vėl atkreipė daugelio kitų mokslo sričių atstovų, leidėjų ir administratorių žvilgsnius į save tada, kai 2005 m. žurnalas – pirmasis iš socialinių ir humanitarinių mokslų – buvo įrašytas į ISI duomenų bazę. Tiek *Problemy*, tiek apskritai mokslinės periodikos leidyba yra svarbus mokslo raidos rodiklis, operatyviai pateikiantis naujausių tyrimų rezultatus ir kartu skatinantis tolesnę jų plėtotę. Kita vertus, periodinis filosofijos leidinys turi kur kas platesnę reikšmę, nes kuria dvasinę visuomeninio gyvenimo terpę, kelia kultūros lygį, ugdo tolerantiškumą, žadina argumentuotą ir korektišką viešąsias diskusijas ir padeda sėkmingiau spręsti bendras problemas.

Problemos radosi 1968 m. reorganizavus nuo 1960 m. leistą Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbų *Filosofija* seriją (išėjo 8 tomai) į dviejų numerių per metus prenumeruojamą įvairių filosofijos disciplinų mokslinį žurnalą (beje, *Problemos* šiuo metu irgi prenumeruojamas). Per savo egzistavimą žurnalas keturis kartus keitė formatą ir viršelį, bet turiniu ir pobūdžiu liko ištikimas pradinei nuostatai – būti solidus periodinis filosofijos leidinys.

Steigiant žurnalą iniciatoriams (J. Barzdaičiui, B. Genzeliui, E. Meškauskui, R. Plečkaičiui ir kt.) teko įveikti nemažus organizacinius sunkumus ir ideologinius barjerus. Reorgani-

zacija pavyko. 1989 m. liepos 8 d. savaitraštis *Literatūra ir menas*, pažymėdamas leidinio dvidešimtmetį interviu su tuometiniu vyr. redaktoriumi A. Lozuraičiu, *Problemas* pavadino „Lietuvos filosofų gyvastingo ženklu“. Iš tikrųjų žurnalas tapo Lietuvos aukštosiame mokyklose dirbančių filosofijos dėstytojų intelektualinės traukos centru ir daug prisidėjo prie intensyvesnio nei anksčiau filosofinės minties plėtojimo ir nedogmatiško mąstymo kultūros ugdymo šalyje. Žurnalas buvo išspausdinti kurybingiausiai filosofijoje besireiškusių ir dabar besireiškiančių autorių straipsniai, kurie vienais ar kitais aspektais praplėtė Lietuvos filosofijos horizontus, o *Problemy* steigėjai, redaktoriai ir autoriai (B. Genzelis, J. Minkevičius, R. Ozolas, B. Kuzmickas, A. Juozaitis, E. Nekrašas, R. Pavilionis, A. Nesavas, V. Radžvilas ir kt.) tapo iniciatoriai bei aktyviausi dalyviai naujų socialinių procesų, atvedusių Lietuvą į nepriklausomos raidos tarpinį.

Nemažas *Problemy* nuopelnas yra tas, kad sovietmečiu, oficialios vienpusiškos ideologijos viešpatavimo sąlygomis, buvo stengtasi bent kukliai, „nekalptomis“ ištraukomis supažindinti skaitytoją su naujausiais Vakarų filosofų darbais. Tuo tikslu leidyne atsirado publikacijų skyrius, kuriame pasirodė H. Bergsono, M. Schelerio, K. Jasperso, M. Merleau-Ponty, F. Boaso, P. L. Bergerio, T. Luckmanno, A. Schutzo, P. Feyerabendio, J. Rawlso, A. Toynbee, K. R. Popperio, P. Ricoeuro ir kitų žymių XX a. mąstytojų straipsnių ar veikalų ištraukų vertimai.

Tačiau tai, kad *Problemos* nežengė koją kojon su politiniu režimu, negalėjo likti nepastebėta ideologinių dogmatikų, kurie partinėje spaudoje ėmė kaltinti žurnalą klasinio požiūrio ignoravimu, buržuazinės filosofijos gnyimu, religijos reabilitavimu ir kitomis panašiomis „nuodėmėmis“. Iškilio

grėsmė leidinio egzistavimui. Mat Sovietų Sąjungoje respublikos įstatymais neturėjo teisės leisti filosofijos žurnalą, tad susidoroti buvo visai nesunku. Padėtį komplikavo ir tai, kad į kovą pakilo ne tik vietiniai „pilkieji kardinolai“, bet ir prievaizdai Maskvoje, pastebėję *Problemas*, įrašytas į tarptautinę duomenų bazę *The Philosopher's Index, produced by Philosopher's Information Center*. Taip pat žurnalo redkolegijos narys J. Minkevičius, vykdamas į Pasaulinių filosofų kongresus, visada nuveždavo ir *Problemas*, kurios patekdavo į parodą, greta kitų pasaulyje leidžiamų filosofijos žurnalo. Šitaip užsimezgė ryšiai su kitų šalių filosofais ir jų leidimais, išlikę iki šių dienų. Visi šie dalykai režimo sargams buvo įtartini ir nepageidautini. Buvo atleistas iš vyr. redaktoriaus pareigų prof. J. Barzdaitis. Bet ir to nepakako. Išliko grėsmė, kad leidinys bus uždarytas. Išėitis surasta tariamai atsisakius

žurnalo versijos, ir 10 metų, nuo 26 iki 45 numerio, *Problemos* formaliai buvo leidžiamos kaip teminiai rinkiniai.

Atkūrus nepriklausomybę, iš pradžių išliko nemaža organizacinių, materialinių ir techninių leidybos sunkumų, kurie kelerius metus trikdė sistemingą žurnalo pasirodymą. Laimei, kliūtys pamažu buvo įveiktos, ir *Problemos* įgavo naują kvėpavimą. Kartu išsaugotos gerosios tradicijos, iš kurių pažymėtinas kūrybinis bendradarbiavimas tiek su kitų šalių filosofais, tiek su įvairių mokslų (gamtos, socialinių ar humanitarinių) atstovais. Pagrindinė žurnalo redakcijos veiklos kryptis – tai darbas su jaunais, perspektyviais autoriais, jų mokslinio aktyvumo skatinimas. Kita vertus, redakcija siekia palaikyti ryšį su skirtingų kartų – vietinių ir išsivijusių – filosofais, veržlumą jungdama su patirtimi. Kaip akivaizdžią tos tendencijos apraišką galima paminėti tą faktą, kad

leidinyje buvo publikuoti pasitraukusių iš gyvenimo filosofų K. Rickevičiūtės, J. Girniaus, J. Griniaus, J. Repšio, E. Meškauskos, V. Sezemano bičiulio N. Hartmanno ir kitų iškilų asmenybių laiški, kurie konkrečiomis detalėmis iliustruoja socialinę ankstesnių laikų atmosferą, atveria ne vieną kūrėjų asmenybės bruožą, jų kasdienę buitį ir pateikia medžiagos lietuviškos filosofijos istorijos tyrėjams.

Lietuvos valstybės įsijungimas į euroatlantines struktūras, pribrendusi mokslo institucijų reforma išskėlė poreikį ir mūsų filosofams su savo leidimais integruotis į Europos ir pasaulio kontekstą. Tam tikri žingsniai šia kryptimi jau žengti. *Problemos* spausdinami ne tik vietinių, bet ir kaimyninių šalių Estijos, Suomijos, Lenkijos, Vokietijos, Prancūzijos, Baltarusijos, taip pat JAV, Turkijos filosofų darbai tiek lietuvių, tiek anglų kalba. Žinoma, svarbiausias uždavinys yra plėtoti filo-

sofinę mintį lietuvių kalba, kelti ir gvildinti praktiniu ir teoriniu atžvilgiu aktualias problemas, turtinti ir kurti naują lietuvišką filosofijos terminiją. Vaisingai šiuo požiūriu darbuojasi mūsų autoriai A. Šliogeris, M. P. Šaulauskas, J. Baranova, S. Jankauskas, Z. Norkus, E. Nekrašas, R. Plečkaitis, A. Sverdiolas, T. Sodeika ir kt. Kita vertus, svarbu, kad mūsų filosofų darbai būtų žinomi ir svetur. Todėl *Problemos* pasirodo ir lietuvių autorių straipsnių anglų kalba.

Gerą leidinio publikacijų kokybę lemia kruopštus kasdieninis darbas su autoriais ir jų pateiktais tekstais. Šiuo atžvilgiu ypač didelė atsakomybė tenka straipsnių recenzentams. Tačiau mažoje valstybėje nelengva rasti kompetentingų ekspertų, kad jie operatyviai įvertintų įvairios tematikos tekstus. Šiam darbui sistemingai pasikviesti užsienio specialistų sunkina lėšų stygius. Valstybė finansuoja tik

dalį materialinių leidybos kaštų, o trūkstamas turi padengti pati leidžianti mokslo institucija. Filosofams, kaip teoretikams, sunku surasti suinteresuotų privačių rėmėjų.

2007 m. sukako 500 metų nuo profesionaliosios filosofijos studijų atsiradimo Lietuvoje.

Puoselėjant filosofinę mintį mūsų krašte reikšmingą vaidmenį atliko ir periodiniai leidiniai. XX a. pirmoje pusėje ėjo žurnalai *Draugija*, *Logos*, *Kosmos*. Sovietinei okupacijai nutraukus jų leidimą, filosofinės paskirties periodika atgaivinta tik septintajame dešimtmetyje. Nors politinės aplinkybės buvo nepalankios laisvai kūrybinei minčiai gyvuoti, *Problemos* ir tuo sunkmečiu vis tik paliko didžiulį pėdsaką Lietuvos filosofijos istorijoje. Dabartyje tęsiant šias tradicijas *Problemos* laukia dar didesni darbai.

Prof. Česlovas Kalenda

VIVAT AKADEMIJA & RAUDONOJI PROFESŪRA

Antanas R. Jankūnas

Pradžia Nr. 11, 14, 17

Keletas žodžių apie katedrų pobūdį ir struktūrą.

Senuliuko katedra buvo įkurta tuoj po karo ir pavadinta Technologijos katedra, nors visi jos darbuotojai ir pats Senuliukas savo disertacijas apgynė iš medžiagotyros srities. Medžiagotyra – tai sritis, kurios atstovai tyrinėja, iš ko produktas pagamintas, koku būdu gaminamas. Kadangi technologiniams procesams tirti ir juos tobulinti būtina turėti naujausius technologinius įrenginius ir net technologinių įrenginių kompleksus (o jų fakultetų nebuvo, nėra ir šiuo metu), nueita lengviausiu keliu: imta tirti medžiagas. Tokiu būdu Technologijos katedros mokslinė kryptis buvo medžiagotyra, o pedagoginė sritis – technologija: rengti inžinierius technologus. Vaizdžiai tariant, ginekologai ėmė rengti pediatrus. Tokia padėtis įsitvirtino daugelyje universiteto katedrų. Atskiriant Senuliuko ir Vad Vadovičiaus katedras, pirmojo katedra buvo perkrikštyta į Medžiagotyros, o antrojo liko Technologijos. Nors abiejose katedrose, kaip iki tol, mokslinė kryptis išliko medžiagotyra, o pedagoginė – technologija. Tokiu būdu „pirmaprādė klaida“ susilaukė palikuonių ir, kaip pamatysime vėliau, sparčiai plito. Katedros buvo „kuriamos“ specialiai vadams neatsižvelgiant į jų kompetenciją konkrečioje srityje.

Vado autoritetas dar labiau išaugo, kai docentas Šliosbergas, visų panašios srities katedrų vedėjams pasiūlė sujungti katedrose atliktus darbus ir tą jungtinį produktą pateikti respublikinei premijai gauti. Savaiame suprantama, kad ir Šliosbergas turi būti įrašytas į tą garbingą kompaniją, juolab, kad jis turi „priėjimą“ Premijų komitete. O akademikas Senuliukas turi savo „priėjimą“ prie Mokslų akademijos ekspertų, kurie referuoja pateiktą premijai gauti darbą. Kadangi premijuotino „kūrinio“ mokslinių darbų sąrašė dažniausiai kartojosi katedrų vedėjų pavardės, tai ir darbo autoriais buvo įvardyti jie ir prie jų prilygė Šliosbergas, nors pastarojo įnašas premijuotiname darbe buvo mikroskopinis. Bet Šliosbergas visuomet lieka Šliosbergu, juoba kad jis buvo dar ir fakulteto partorgas. Taigi „premiavimas“ pavyko puikiai, visose katedrose šventė. Tik šventė ne tie, kurie atliko tuos darbus, o tie, kurie juos sau prisirašė. O Šefuliukas tapo

ne tik technikos mokslų daktaru, profesoriumi, bet ir respublikinės premijos laureatu. Nuo šiol Šefuliukas ėmė kilti kaip ant mielių. Buvo „išrinktas“ Tyrimo instituto mokslinės tarybos pirmininku ir ėmėsi vadovauti disertacijoms. Todėl jo mokslinių straipsnių bagažas staiga išsipūtė ir artėjo prie akademiko lygmens. Nesvarbu, kad tų straipsnių tematika margesnė už genį, o moksliniu lygiu neprašoko vidutinio aspiranto gebėjimų.

Pakilus į tokias aukštumas, būtina susikurti ir moksliskumo regimybę. Šią problemėlę Šefuliukas išsprendė labai paprastai.

Pagal sovietmečio tvarką kai kurioms katedroms už joms skirtą valiutą buvo leista prenumeruoti užsienių mokslinių žurnalų. Senuliukas jais nesidomėjo, todėl pirmiausia jie patekdavo į Vad Vadovičiaus rankas. Pastarasis juos komplektavo ir tik mažą dalį gražindavo katedrai. Todėl išvakarėse, pasiskaitęs tik jam prieinamus žurnalus, Šefuliukas žybčiojo žiniomis ir kompetencija posėdžių, konferencijų ar šiaip tematinų susirinkimų metu. Suriesti į ožio ragą aspirantą per egzaminą buvo vieni niekai. Juokingiausia, kad visi šią jo „gudrybę“ žinojo, tačiau argi triušiai gali liūtą tampyti už ūsų? Beje, vienas katedros docentas per neatsargumą pasišaipė iš panašaus lygio mokslininko ir po metų, suradus pretekstą, buvo atleistas iš darbo.

Sovietmečio teismai aukštųjų mokyklų dėstytojų darbo santykių nesprendė. Tam aukštosiose mokyklose buvo įkurti specialūs KGB skyriai ir atitinkami partijos (TSKP) padaliniai. Taigi minėto Docento žmona apsilankė pas rektorių nusiskųsdama savo vyru, kad šis skiriasi su ja. Rektorius pavedė Šefuliukui atlikti atitinkamą auklėjamąjį darbą, kurio šis mielai ėmėsi. Sukvietęs katedros posėdį išliejo „šventą“ pasipiktinimą tokiu nedovanotinu Docento elgesiu ir galiausiai išvadino tiesiog niekšu, paliekančiu likimo valiai du paauglius vaikus. Nė vienas kolega nemėgino užtartti Docento, nors žinojo, kad jo žmona ambulatoriškai gydėsi pas psichiatrą, o Docento moralinės savybės niekam nekėlė abejonių. Nėgana to, jis buvo vienas iš kvalifikučiausių pedagogų, taktiškas ir tolerantiškas. Tai ypač siutino Šefuliuką, nes vertė pajusti savo nevisavertiškumą. Docentas nesunkiai įsidarbino Vilniaus universitete ir persikėlė gyventi į Vilnių, kur, mano žiniomis, antros šeimos nesukūrė.

O Šefuliuko moralinis ir mokslis

nis autoritetas vis pūtėsi. Jis buvo paskirtas universiteto mokslinės tarybos sekretoriumi, nors per dešimt manobuvimo toje taryboje metų Vad Vadovičius nepasiūlė nė vieno dėmesio verto projekto. Tačiau buvo aršus bet kokio administracijos pasiūlymo šalininkas ir gynėjas. Rektoriaus ir prorektorių žodis jam buvo šventas. Ne-

„nuleidžiamos“ į fakultetą ir katedrą. Visur joms „karštai“ pritariama ir parašomos rekomendacijos. Jeigu valstybinės šventės proga galima apdovanoti keletą darbuotojų medaliais, tai Vad Vadovičius taip pat nebus nukriaustas. Apdovanojant ordinu, vien „trojkos“ geros valios nepakanka, reikia surasti pagrindą. O pagrins

nariu ar pirmininku jis buvo ar yra. Tokį veikėją neapdovanoti tiesiog nepadoru. O toliau, kaip ekonomikoje – „pinigai eina prie pinigų“, taip apdovanojimui eina prie apdovanojimų. Svarbu pakliūti į nomenklatūros sąrašą, ir sėkmė užtikrinta. Neretai pasitaiko taip, kad reikia įteikti ordiną, tačiau nepasirenkamas kandidatas, nes, be visų kitų reikalavimų, pretendentas turi būti partinis ar nepartinis, tarp giminių ir giminaičių neturi būti tremtinių ar politinių kalinių, atitikti amžiaus cenzą, lytį ir t. t. „Trojka“ nesuradusi tokios kandidatūros be jokios rizikos siūlo Šefuliuko tipo kandidatą, jau praėjusį KGB ir partijos rėtį. Juoba kad „iš viršaus“ pasigirsta neramių balsų, dėl „užduoties“ vilkinimo. Taip iškyla nepakeičiami „proto bokštai“ ir negeštantys „mokslo švyturiai“. Universitete jų atsirado kelios dešimtys, tačiau pirmasis tarp pirmųjų buvo Šefuliukas. Teliaka prasiveržti į Mokslų akademiją.

Mokslų akademijos būstinė yra Vilniuje. Ji neatitinka savo pavadinimo, nes užsiima ne mokslu, o biurokratizmu, neva koordinuoja visos respublikos mokslą. Koordinavimu pavadinta tai, kad Mokslų akademija surenka visų mokslo įstaigų darbo planus ir jų vykdymo ataskaitas, surašo į bendrą „paklodę“ ir suskirsto maždaug pagal mokslo sritis ir darbų tematiką. Nuo šio momento Mokslų akademija tampa šalies mokslo koordinatore ir vadove, o šio „darbo“ eiga aptarinėjama sesijose. Akademikus renka ne mokslo bendruomenė, o patys akademikai. Todėl tarp jų „svetimas“ nepatenka. Pavyzdžiui, marksizmo-leninismo ideologas Niunskas, nebūdamas nei profesoriumi, nei mokslų daktaru, išrenkamas akademiku vienbalsiai, nors Senuliukas iš naivumo mėgina protestuoti. Jis turbūt pamiršo, kad kandidatūras tvirtina visiems žinomos įstaigos, turinčios veto teisę. Kandidatų į akademikus ar narius korespondentus netrūksta, nes už nieko neveikimą mokamas solidus kasmėnesinis priedas prie atlyginimo. Taigi Mokslų akademijos tvarte bolševikai pastatė lovį, ypač jiems atsidavusiems mokslo biurokratams pašerti. Pastarieji kiek įmanydami stengėsi pateisinti partijos ir vyriausybės jiems suteiktą pasitikėjimą.

Vad Vadovičius pasiryžo trunks-plyš į ją prasisprausti. Tačiau formaliai tam reikalinga turėti savo mokslo krypties mokyklą ir mokinių. Šefuliukas ir čia surado gerą išėitį.

Bus daugiau

Ištraukos iš autoriaus rašomos knygos

išpasakytas nuolankumas, slepiamas po mandagumo kauke, iš jo tiesiog tryškė tryško. Todėl netruko sulaukti ir įvertinimo. Įvairios padėkos, garbės raštai ir kitokie apdovanojimai ant Šefuliuko ėmė birti kaip meteorai rugpjūčio naktį.

Kandidatūros apdovanojimams universitete buvo aptariamasi labai siaurame ratelyje: rektorius, partorgas, proforgas ir kagėbistas iš universiteto specialiojo skyriaus. Po to jos

das paprastas: Šefuliukas yra aukščiausios pedagoginės ir mokslinės kvalifikacijos (profesorius, mokslų daktaras), eina atsakingas pareigas (katedros vedėjas), yra respublikinės premijos laureatas, aktyviai reiškiasi visuomeninėje veikloje (tarybos sekretorius), „politiškai gramotnyj i moralno ustoičiv“ (politiškai subrendęs ir tvirtos moralės), ką liudija uošvis generolas. Į charakteristiką dar surašomi visi komitetai ir komisijos, kurių

Netekome Leonardos Jekentaitės-Kuzmickienės

Eidama 63-uosius metus po sunkios ligos mirė humanitarinių mokslų daktarė Leonarda Jekentaitė-Kuzmickienė, filosofo prof. Broniaus Kuzmicko, pirmojo Lietuvos mokslininkų sąjungos pirmininko, pasiūliusio ir šio laikraščio pavadinimą, žmona.

Leonarda Jekentaitė-Kuzmickienė buvo Lietuvos Nacionalinės UNESCO komisijos generalinė sekretorė (2001 m.), Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto docentė, dėščiusi filosofijos įvadą, estetiką, tyrinėjusi šiuolaikinės estetikos transformacijas ir moteriškąjį vertybių aspektą. 11 metų dirbo Lietuvos televizijos diktore.

L. Jekentaitė gimė 1946 m. Vilniuje. 1969 m. baigė Vilniaus universiteto Gamtos fakulteto biofizikos specialybę. 1977 m. apsigynė filosofijos daktaro disertaciją *Žmogaus problema amerikiečių neofroidizme*. Išleido monografiją *Froidizmas ir humanistinė psichoanalizė*, vadovėlius *Etika* (9–10 kl.), *Žmogus tarp žmonių*, paskelbė daug publikacijų.

Taip pat filosofė dalyvavo tarptautiniame judėjime *Filosofija su vaikais*. Paskelbė daug straipsnių etikos, estetikos, filosofinės antropologijos, feminizmo ir kt. klausimais. Yra išvertusi pirmąsias mokomąsias knygas iš anglų kalbos.

Netekties valandą nuoširdžiai užjaučiame artimuosius.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Vilniaus Gedimino technikos universitetas skelbia konkursą šiai pareigybei užimti:

FIZINIŲ, BIOMEDICINOS IR TECHNOLOGIJOS MOKSLŲ SRITYSE

Statybinių medžiagų katedra

– profesorius
(0,5 etato 1 vieta)

Smulkesnė informacija pateikta Vilniaus Gedimino technikos universiteto tinklapyje adresu www.vgtu.lt

Dokumentai priimami nuo 2008 m. spalio 20 d. iki 2008 m. lapkričio 4 d. Personalo direkcijoje, Saulėtekio al. 11 (Saulėtekio rūmai, centrinis korpusas, 501 kab.), tel. (8 ~ 5) 274 5009.

Rektorius

Galvos ūkių orbitoje

Geniaus Strazdo uždaviniai

- 1, 2, 3
Iš šių skaitmenų galima sudaryti du skaičius, kad pirmą padalijus iš antro ir pirmą padauginus iš antro iš gautų skaičių galima būtų ištraukti kvadratinės šaknis:
 $12 / 3 = 2^2$
 $12 \times 3 = 6^2$
Sudarykite dvi panašias lygybes iš paeiliui einančių penkių skaitmenų
1, 2, 3, 4, 5.
- 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1, 0
Nekeisdami skaitmenų vietomis sudarykite dvi panašias lygybes.
- $ABC \times AD^2 - ABCAD = 8888$
Raskite skaitmenis A, B, C ir D.

Vienoje rinkosi Europos mokslo istorikai

Dr. Birutė RAILIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Informacijos skyriaus vedėja

Austrijos mokslų akademija rugsėjo 10–12 d. surengė trečiąją Europos mokslo istorijos asociacijos konferenciją *Mąstymas moksle ir technikoje (Styles of thinking in science and technology)*. Plenariniai pranešimai buvo skirti istorijos pažinimui iš chemiko pozicijų (Bernadette Bensaude-Vinsent), atmosferos tyrinėjimų nuo pirmųjų stebėjimų apžvalgai (Peteris Brimblekomas), pirmųjų telefonų raidai (Helgė Kragh) ir pažinimo proceso kaitai remiantis nauju požiūriu į Galilėjaus teorijas (Jurgenas Renas).

Mokslo istorijos pranešimai buvo skaityti 26 simpoziumuose, kurių visų nesutalpino Austrijos mokslų akademijos rūmai. Dalis simpoziumų vyko gretimuose pastatuose, architektūros puošnumu pritrėnkiančiame Vienos senamiestyje. Lietuvos delegacijos pranešimai buvo skaityti simpoziume: *Mokslo istorija Baltijos šalyse: tarp praėitės ir ateities*. Dr. Juozas Banionis skaitė pranešimą apie matematikos tyrinėjimus ir studijas Lietuvoje 1920–1940 m., dr. Birutė Railienė – apie šakinę bibliografiją, kaip pagalbinę mokslo istorijos tyrinėjimo priemonę, prof. habil. dr. Juozas Algimantas Krikštopaitis, kuris ir pirminin-

Lietuvos delegacija: prof. habil. dr. Juozas Algimantas Krikštopaitis, dr. Birutė Railienė ir dr. Juozas Banionis

kavo šiam simpoziumui, skaitė pranešimą apie intelektualinius mainus tarp Rytų ir Vakarų.

Atskiroms mokslo sritims buvo surengti 8 simpoziumai: matematikos, fizikos, chemijos, medicinos mokslų ir psichologijos, technologi-

jų ir inžinerijos, mokslo ir filosofijos, socialinių mokslų, mokslo ir kultūros, mokslo ir meno.

Pranešėjai savo pranešimų tezes anglų kalba pateikė prieš konferenciją, taigi per registraciją buvo išdalytos tezių knygos. Tekstą galima

Darius Railos nuotrauka

skaityti interneto tinklalapyje <http://conf.ifit.uni-klu.ac.at/eshs>. Organizatoriai planuoja išleisti ir visus pranešimų tekstus.

Konferencijoje iš Europos šalių dalyvavo beveik 300 pranešėjų ir svečių, buvo aptartos svarbiausios mokslo istorijos tyrinėjimo ir dėstymo problemos. Baigiamajam apskritojo stalo susirinkimui, pavadintam *Tautinių mokslo istorijų rašymas*, pirmininkavo Ronaldas Numbersas, tarptautinės mokslo istorijos ir filosofijos sąjungos prezidentas, ir Helgė Kragh, Europos mokslo istorijos draugijos prezidentė. Diskutuojant buvo įvardyti vis labiau ryškėjantys mokslo istorijos tyrinėjimų tautiniai aspektai: mokslo istorija Katalonijos kraštuose, mokslo istorija senojoje Graikijoje (dažniausiai prilyginama viso mokslo lopšiu), priešinama Bizantijos ir Osmanų Graikijai (traktuojamai kaip vietinis mokslas) ir t. t. Auditorija aktyviai diskutavo ir kėlė klausimus apie sunkumus įvardyti „tautinį“ mokslą. Viena vertus, „tautinis“ mokslas turėtų būti grindžiamas tautos sąvoka, kuri suprantama ne visuomet vienodai, o pati „tautinio mokslo“ idėja neturi prasmės. Kita vertus, didesnė dalis mokslo istorijos tyrimų gali būti atlikta tik puikiai išmanant „vietinės“ kultūros aspektus (kalbą, institucinę struktūrą ir

pan.). Taip pat reikia turėti galvą tautinių mažumų klausimus bei jų santykius su kitomis tautomis, etninių specialistų indėlį į mokslo šakos raidą (pavyzdžiui, Amerikos indėnų medicinos žinių atspindys JAV medicinos istorijoje). Beliko prisiminti jau sparnuotais tapusius B. Paskalio žodžius „Mokslas neturi tėvynės, bet mokslininkas – turi“.

Šio straipsnio autorė konferencijoje dalyvavo pagal Lietuvos ir Austrijos mokslų akademijų mokslininkų tarptautinių mainų programą, jos dalyvavimą iš dalies parėmė Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija.

Per išvyką susitikta su Austrijos mokslų akademijos bibliotekos kolegomis, susipažinta su Austrijos mokslų akademijos struktūra ir patirtimi registruojant mokslininkų publikacijas. Austrijos mokslų akademijos bibliotekoje sukaupta apie 330 tūkst. leidinių. Nuo 2000 m. bibliotekoje įdiegta ALEPH bibliotekinė sistema. Biblioteka prrenumeruoja penkias duomenų bazes (viena jų – *ISI Web of Knowledge*). Su Lietuvos mokslų akademijos biblioteka leidinių mainai vyksta jau daugiau kaip 30 metų, mainais gaunami Austrijos mokslų akademijos Filosofijos-istorijos, Matematikos-gamtos mokslų darbai ir straipsnių rinkiniai, kiti moksliniai leidiniai.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Kalbos redaktorė **Rūta Krasnovaitė**

Stilistė **Rita Repečkienė**

Dizaineris **Mindaugas Galkus**

Patarėjai: **Antanas Kulakauskas, Stasys Goberis, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 ~ 5) 212 1235. Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria.

Perspauddinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.